

Hilarij Frančeškin

PREREZ JAVNO PUBLICIRANIH STALIŠČ KP STO IN KPI
DO MEMORANDUMA O SOGLASJU IN POLOŽAJA SLOVENSKE
MANJSINE NA TRŽAŠKEM (1954—1964)

Preteklo je več kot trideset let, odkar je bil 5. oktobra 1954 v Londonu parafiran med italijansko, jugoslovansko, britansko in ameriško vlado Memorandum o soglasju, tj. sporazum o tržaškem vprašanju, ki je, skupaj s Posebnim statutom kot njegovim sestavnim delom, pomenil zaključek dolgotrajnega reševanja vrste nerešenih vprašanj v odnosih med Jugoslavijo in njeno največjo sosedo Italijo po koncu druge svetovne vojne.

Ta meddržavni akt, ki je bil sicer izrazito kompromisna rešitev, so pozitivno ocenili tako jugoslovanski kakor italijanski državniki, pa tudi predstavniki obeh velikih sil, ki sta pri njem sodelovali. Sporazum, ki je bil rezultat neposrednih pogajanj, je v znatni meri razpršil nezaupanje do Jugoslavije in njene politike ter odprl obdobje novih, drugačnih odnosov med sosedama, pripravil je pot za nadaljnje neposredno reševanje političnih, ekonomskih, kulturnih in vseh drugih vprašanj, kakršna nujno poraja sleherno sosedstvo, odprl pot za medsebojno zблиževanje in vsestransko sodelovanje med državama, pa tudi med njunimi strankami in političnimi gibanji.

Vendar pa je sporazum izzval tudi nekatere negativne odmeve v italijanskem javnem življenju, predvsem v vrstah KPI, še posebej v KPI STO, pozneje v KP TO, odmeve, v katerih je bila gotovo še dediščina resolucije informbiroja iz leta 1948 in njenih posledic na odnose med jugoslovanskim in italijanskim komunističnim gibanjem. Vendar se je v nadaljnjih desetih letih, v obdobju 1954—1964, pogled KPI na omenjeni sporazum in na vprašanja povezana z njim, izkristaliziral. Nekdaj ostra stališča so se pomirila, odnos KPI do tržaškega vprašanja se je streznil in uravnovesil, prav tako tudi odnosi med KPI in ZKJ, prišlo je do plodnega medsebojnega seznanjanja o stališčih do posameznih vprašanj, do neposrednega razčiščevanja pogledov na perspektivo odnosov med Italijo in Jugoslavijo ter na vlogo delavskih gibanj v obeh državah in v svetu, do zблиžanja v marsikaterem pogledu.

Po več kot dvajsetih letih od obdobja, v katerem je v okviru KPI potekala ostra polemika o tržaškem vprašanju oziroma o londonskem sporazumu, se nam zdi primerno, da nekaj dokumentacije o njej objavimo in tako prispevamo k boljšemu poznavanju različnih stališč o sporazumu in dogodkov v zvezi z njim.

Po resoluciji Kominforma 1948 je bila politika KP STO dosledno, na udarjenih protijugoslovanskih stališčih in najostreje proti sleherni možnosti

neposrednega sporazuma med Jugoslavijo in Italijo o usodi STO, še posebej pa proti razdelitvi tega območja med neposredno prizadetima strankama. Sporazum o tržaškem vprašanju in sprememba v politiki SZ (ko je kot stalna članica Varnostnega sveta OZN s pismom predsedniku Varnostnega sveta 12. oktobra 1954 »sprejela na znanje sporazum«) sta spravili tako politiko v hudo zagato. Kratka geneza stališč (čeprav le skozi javno publicirano gradivo) je zanimiva še posebej zato, ker KP STO takrat in tudi danes kot KPI združuje v svojih vrstah pretežni del slovenskih volivcev, in drugič, ker je KP na Tržaškem najmočnejša levičarska stranka, oziroma druga najmočnejša politična stranka sploh.

Ob podpisu londonskega sporazuma je »Delo«, glasilo KP STO, izšlo v posebni izdaji ter objavilo sporočilo o tem z naslovom: »5. oktober 1954 je zaključil sedemletno barantanje za STO. STO je razkosano. Slovenci! Združimo se, da ohranimo svojo narodnostno samobitnost!« Razen tega pa v posebnem okviru poziv tajništva »Slovensko-hrvaške ljudske prosvete«, v Trstu, ki med drugim pravi: »Barantanje je zaključeno. Jugoslavija in Italija sta si pod pokroviteljstvom ZDA in Velike Britanije razdelili STO. Titova vlada je izročila okrog 80 000 Slovencev Italiji. Londonski sporazum sicer določa pravice, ki naj bi jih bile deležne narodne manjšine v Trstu in v Istri. Toda iz dosedanjih izkušenj vemo, koliko veljajo taka določila. Prav tako si ne delamo nobenih iluzij. Zavedamo se, da stojimo pred novimi težkimi borbami ne le na gospodarskem, temveč tudi na kulturnem in političnem področju. Ako je bila kdaj koli prej potrebna enotnost vsega našega ljudstva, je ta tembolj nujno potrebna danes in bo potrebna v bodoče. Zato Slovensko-hrvatska ljudska prosveta v tem resnem trenutku poziva vse tržaške Slovence, ki so dobre volje, ne glede na politično prepričanje ali strankarsko pripadnost, naj se združijo v enotno borbo za dosego vseh naših pravic. Ustvari naj se enotna fronta vseh tržaških Slovencev. Mi bomo še nadalje zahtevali ustanovitev Svobodnega ozemlja, kot ga določa mirovna pogodba z Italijo. Zahtevali bomo tudi vse pravice, ki nam jih jamči ista pogodba. Toda v naši borbi se bomo odločno in dosledno borili tudi za spoštovanje in izvedbo Posebnega statuta o naših narodnih pravicah, ki ga vsebujejo določila Londonskega sporazuma.« Uradna izjava KP STO je v mnogih ozirih bolj izrecna, pri čemer poudarja med drugim, da bo KP STO vztrajala na značaju začasnosti položaja in zahtevala »naj se ne prepusti cona B svoji tragični usodi. Borili se bomo«, pravi izjava dalje, »za vzpostavitev demokratičnih svoboščin in nacionalnih pravic v obeh conah, zlasti za svobodo zborovanja, manifestiranja, organizacije in tiska, za ustanovitev takih pogojev, ki bodo omogočili v katerem koli trenutku ljudski plebiscit.« Značilen je še posebej tisti del, ki se nanaša na območje, katero je bilo z modifikacijo mejne črte odstopljeno Jugoslaviji: »Prebivalcem miljskih vasi, ki jih zločinski sporazum tako živo zadeva v njih življenjske interese in želje, ponovno potrjujemo, da smo danes bolj kot kdaj koli blizu njih in jim zagotavljamo svojo bratsko solidarnost in vso svojo pomoč, obvezujoč se, da bomo nadaljevali borbo, ki smo jo skupno z njimi začeli za združitev obeh con.« Zanimiv je v tej izjavi tudi poziv, naslovljen na istrske begunce: »Ne obupajte! Zavedajte se, da je bodočnost v vaših rokah in ne v rokah tistih, ki so podpisali in sprejeli baran-

tanje.«¹ Nasprotno pa izjava tajništva KPI naslavlja svojo kritiko izključno na italijansko vlado, ko med drugim pravi: »Danes je vlada Scelbe in Saragata, pokoravajoč se ukazu Angležev in Amerikancev, prezirajoč najsvečanejšo obveze in prevarivši upe ljudstva, podpisala najbolj neugoden sporazum, ki bi ga bilo mogoče skleniti in zaključila z novo kapitulacijo žalostno dobo zunanje politike, ki pozablja na interese in dostojanstvo italijanskega naroda.« KPI v svojem dokumentu ocenjuje Memorandum kot dokončno razkosanje Svobodnega ozemlja in močno okrnitev cone A ter s tem povzroča novo izseljevanje in brutalno odrekanje prebivalstvu demokratično pravico do plebiscita. Izjava nikjer ne omenja Jugoslavije, je ne dolži in ne zvrča nanjo odgovornosti za »barantanje in odpoved«. Namenjena je notranji uporabi, kovanju kapitala zase, pridobivanju privržencev za svojo politiko tudi med nacionalističnimi krogi, ki jih je Londonski sporazum razočaral. Tem so namenjene besede »Italijanski delovni ljudje in patrioti so v vseh teh trdih letih za tržaško prebivalstvo upali v drugo rešitev ter delovali, da bi bilo mogoče zajamčiti svobodo, enotnost ozemlja in izpolnitev narodnih teženj«. Nikjer ni omenjena skrb za etnično manjšino, za njene pravice, za reševanje njenih problemov v novi situaciji, pač pa zahteva novo pot zunanje politike, borbo za mednarodno pomiritev in evropsko sodelovanje ter prenehanje hladne vojne in »diskriminacije med Italijani«, čeprav končuje s pozivom italijanskim in slovenskim prebivalcem tržaškega ozemlja in beguncem, naj se združijo z vsemi Italijani v borbi za svobodo, neodvisnost in mir.²

Centralni komite STO je tudi na zasedanju 9. in 10. oktobra 1954 razpravljajl o Londonskem sporazumu in sprejel izjavo, v kateri med drugim ugotavlja, »da sporazum uveljavlja najslabše izmed vseh rešitev, ki so bile dosedaj predvidene za vprašanje Svobodnega ozemlja« in ponovno obsoja »definitivno razkosanje«. V nadaljevanju pa se v izjavi sklicuje na načela splošne deklaracije o človekovih pravicah in poudarja, »da se bodo komunisti borili, da zagotovijo dejansko enakopravnost političnih in civilnih pravic pripadnikom dveh etničnih skupin v eni in drugi coni, za enakopravnost v rabi jezikov in enakost ravnanja v šolah«. Glede cone B pa še posebej opozarja, »da se bo KP borila skupno z demokratičnim gibanjem italijanske republike, uresničujoč čimširšo enotnost, za svobodo združevanja, shajanja in svobodo tiska in za uresničitev tistih pogojev, ki bodo lahko omogočili povratek oseb, ki so morale zapustiti svoje domove in imovino«.³

Komentar k pismu Višinskega predsedniku Varnostnega sveta OZN skuša braniti stališča tržaške partije, pri čemer poudarja, »da sodba o sporazumu, ki je dovolj jasno izražena v izjavi CK KP STO, ostane v polni veljavi«. Vnovič se ponavlja mnenje, da je ta sporazum slabši kot Mirovna pogodba in ne bo izboljšal odnosov med Jugoslavijo in Italijo.⁴ Ob prihodu italijanske vojske v Trst je CK KP STO naslovil poziv na prebivalstvo, v katerem vnovič zagotavlja, da se je KP STO »borila proti nesramnemu barantanju, ki je bilo

¹ Izjava Komunistične partije proti razkosanju STO, Delo, 19. oktobra 1954, št. 42.

² Delo, 9. oktobra 1954.

³ Delo, 16. oktobra 1954, št. 43.

⁴ Sovjetsko pismo in mi, Delo, 16. oktobra 1954.

izvedeno za našim hrbtom in da je bila ta borba pravilna.«⁵ Ob obisku vodstva KP STO pri CK KPI (28. oktobra 1954) pa so objavili izjavo, v kateri se CK KPI zavezuje, da bo branila pravice Slovencev.⁶ Sicer pa je sploh vodstvo KPI zavzemalo bistveno mirnejša stališča v zvezi z ocenami Londonskega sporazuma. V Izjavi dopisniku Unità se je generalni sekretar KPI Palmiro Togliati dotaknil tudi tržaškega vprašanja. »Sovjetska zveza postavlja iznad vsega mednarodno pomiritev in je zato tudi sprejela na znanje dogovor med obema prizadetima deželama. Vendar pa ostane dejstvo,« je izjavil P. Togliatti, »da se je italijanska vlada dala voditi od ameriških imperialistov, ki so hoteli s tem dogovorom utrditi svojo fronto, ki je vse prej kot fronta miru.«⁷ Reakcija KPI je bila torej predvsem v kritiki demokristjanske zunanje politike, pri čemer ni bilo nikakih izpadov proti Jugoslaviji ali njenemu vodstvu, proti ZKJ, in tudi ne nikakršnega sklicevanja na resolucijo Kominforma. So znamenja, da je KPI skušala pomirjevalno vplivati na Vidalijska, kar sam posredno priznava na zaključni letni konferenci KP STO (19. decembra 1954), ko zanika nekakšen dozdevni spor med njim in Togliattijem.⁸

Sicer pa je bil za to konferenco značilen negativen in nacionalističen odnos do Jugoslavije in njenega vodstva, vztrajanje na preživelih pozicijah, kar vse je predstavljalo še en poizkus Vidalijske skupine (predvsem njenega italijanskega dela), da se še posebej uveljavi nasproti slovenskim članom stranke. Vsi ti elementi so prišli do izraza v Vidalijevem poročilu, kakor je to moč razbrati iz članka, objavljenega o tem v »Delu« (25. decembra 1954, št. 53): »Uvodoma je tov. Vidali podčrtal, da je bilo v tem letu izvedeno barantanje, ki je spravilo v pregnanstvo tisoče beguncev iz miljskih hribov, dočim se drugi pripravljajo na izselitev. Prehajamo v leto 1955 z zaskrbljenostjo zaradi vedno večje krize. Kar se tiče obiska poslanika ZDA Clare Luce v Trstu, ni bilo nikakega razloga, da bi ji Tržačani izkazali hvaležnost za njena prizadevanja pri razkosanju, ki je dokončno, čeprav ga hočejo italijanski vladni krogi prikazati kot začasno. V tem pogledu je bil Tito bolj odkrit, ko je v Kopru govoril o coni B in si je z novimi mejami zagotovil strateške točke za svoj dokončni cilj, to je, da pride prej ali slej tudi v Trst. Tov. Vidali je nato razkrinkal titovske manevre za ošibitev oziroma osvojitve našega gibanja. Pri tem uživajo titovci podporo vseh protikomunističnih sil, od magnacucchijev⁹ do špijonov Ovre. Dejstvo je, da so bili na zadnjem zborovanju magnacucchijev v Bologni prisotni tudi nekateri tržaški titovci ter delegacija PSVG. To kaže, da hoče ta struja ustanoviti tudi v Trstu svojo agenturo.«

Govornik je nato postavil v pravo luč normalizacijo odnosov med Jugoslavijo in ZSSR ter postavil na laž titovsko domišljavost, češ da je ZSSR priznala napake Resolucije I. B. »Kar se tiče našega (tj. KP KTO) gibanja, je bila resolucija sprejeta 1948 z zadoščenjem in tržaški komunisti so opravili

⁵ Delo, 30. oktobra 1954, št. 45.

⁶ Vodstvo partije je sprejelo delegacijo KP STO in poslušalo poročilo tovariša Vidalijska o stanju v Trstu in o politiki tržaških komunistov. Delo, 6. novembra 1954, št. 46.

⁷ Delo, 25. oktobra 1954, št. 44.

⁸ Gl. Plodovit obračun borb komunistov v letu 1954, Delo, 25. decembra 1954, št. 53.

⁹ Cucchi in Magnani, člana vodstva KPI, iz katere sta izstopila, ker se nista strinjala z njeno podreditvijo KP SSSR.

najlepše delo, da so izgnali titovce iz svojih vrst.« Nadalje je tov. Vidali poudaril, da »komunisti nikakor ne sprejemajo sedanje rešitve kot dokončne, pač pa zahtevajo dosledno izvajanje podpisanih sporazumov in s tem demokratizacijo javnega življenja in vseh javnih ustanov.«

Vidalijev pregled na tej konferenci in njegova stališča še natančneje komentira in razvija »Carnio« (to pa je psevdonim samega Vidalija) v članku Titovski svetohlinci, objavljenem v istem časopisu na 1. strani: »Mnoge misli, vsebovane v tej listini (resoluciji Kominforma), posebno še one, ki se tičejo nacionalizma, so bile pojmi, že tedaj dokazani po dolgi in mučni izkušnji. Titovstvo je v Trstu vedno pomenilo izrazit nacionalizem, sovraštvo do italijanskega ljudstva in posebno še do njegovih delavskih partij in organizacij, do njegovih antifašističnih voditeljev...« »Vidali je še enkrat označil barantanje kot svinjarijo, kot sramotno dejanje, kot zločin proti našemu prebivalstvu.« »...Razkosanje je bilo napravljeno, kakor ga je hotel Tito. On je zasedel del Miljščine in zlasti griče, ki obvladujejo tržaški zaliv. Rešitev, ki jo je hotel, je bila vojaška rešitev. Titovci so to povedali in ponavljajo, kjerkoli so, da jim je barantanje omogočilo, bolj se približati Trstu. To pomeni, da oni mislijo, da bo nekega dne vse tržaško ozemlje njihovo.«

10. januarja 1955 je bila v Rimu IV. vsedržavna konferenca KPI, vendar na njej ni bilo govora o Londonskem sporazumu, če izvzamemo omembo v intervenciji V. Vidalija, »da tržaški komunisti ne sprejemajo razkosanje za dokončno in da so zato sklenili, da ostane tržaška partija avtonomna in spremeni svoj naziv v KP tržaškega ozemlja.«¹⁰ Generalni sekretar KPI P. Togliatti pa se je odnosov s KP STO dotaknil le z naslednjimi besedami: »Gotovo ste te dni brali v listih mojstrovino, ko so odkrili — ne vem po volji koga — nesporazume, krize, borbe med ‚mehkimi‘ in ‚trdimi‘, borbo na nož med Togliattijem in našim dragim tovarišem Vidalijem.«¹¹

23. januarja 1955 je bila v Trstu izredna konferenca KP TO, na kateri je V. Vidali uporabil že zmernejši besednjak, pri čemer pa je opozoril, »da nima kaj dodati tistemu, kar je dejal že na letni konferenci«. Glede Slovencev pa je izrazil željo, »da se vsi Slovenci združijo in ustvarijo široko fronto, iz katere naj se izključijo tisti, ki so v teku osvobodilne borbe aktivno sodelovali s fašisti in nacisti. Ustvari naj se fronta z demokratičnim značajem in cilji, ki naj brani narodnostne pravice Slovencev v tesni povezavi z borbo, ki jo vodi italijanski narod za uresničitev svojih demokratičnih teženj in idealov osvobodilne borbe.«¹² Kot predstavnik KPI iz Rima je na konferenci sodeloval senator Mauro Scoccimarro, ki je opozoril predvsem na vprašanje avtonomije kot sredstva obrambe proti grožnjam reakcije, pogoja gospodarske obnove in jamstva za narodne manjšine. »Avtonomijo si morajo izbojevati demokratične sile,« je dejal M. Scoccimarro, »da dajo tudi našim bratom — slovenskim delovnim ljudem gotovost, da se jim pod jamstvom avtonomije ni prav nič bati za njihove narodne pravice. Želim nasloviti s te tribune poseben bratski pozdrav slovenskim delovnim ljudem in jim zagotoviti, da bomo mi italijanski

¹⁰ Delo, 15. januarja 1955, str. 3.

¹¹ Prav tam. Iz poročila tov. Togliattija na IV. konferenci KPI, Združiti je treba vse sile za rešitev pred atomsko nevarnostjo.

¹² Izvleček poročila V. Vidalija na konferenci KP TO, Naloge in cilji komunistov v novem položaju, prav tam.

komunisti v državi in parlamentu vedno branili njihove svete pravice, zahtevali spoštovanje njihovih narodnih pravic, tudi zato, ker čutimo potrebo, da z obličja Italije očistimo sramoten madež preganjanj, ki jih je proti Slovincem zagrešil fašizem.«¹³ Glede Londonskega sporazuma je politična resolucija konference obsodila njegovo »dejansko dokončnost« in se zavzela »za priznanje demokratičnih pravic prebivalstva«, kakor to določata Spomenica o soglasju in priloženi Posebni statut.¹⁴

20. marca 1955 je KP TO sklicalo partijsko konferenco slovenskih komunistov. Glavno poročilo je imel Karel Šiškovič. V poglavju o normalizaciji na tržaškem ozemlju je sicer še vedno vztrajal na stališču iz julija 1948. leta, ki so ga zavzeli »ne zaradi slepega disciplinskega nagiba ali sentimentalnosti... marveč zaradi objektivnega stanja, ki se je ustvarilo pri nas od leta 1944 dalje«. »...menimo, da smo se obnašali popolnoma pravilno in da bi tudi danes isto ponovili, če bi se vrnili tisti časi... To smo hoteli povedati, ker je nemogoče, da bi se naše gibanje vračalo v čase zablod in nacionalizma.«¹⁵ Te interpretacije se že precej razlikujejo od tistih V. Vidalijsa pred nekaj meseci, iz česar je mogoče sklepati, da se je del članstva (predvsem slovenskega) v KP TO postopoma začel zavedati svoje avtonomnejše vloge v okviru stranke.

Na proslavi 1. maja v Trstu je govoril tudi generalni sekretar KPI Palmiro Togliatti in se v svojem govoru obširneje dotaknil tudi vprašanja Londonskega sporazuma in odnosov z Jugoslavijo. Njegova izvajanja so bila trezna, spravljiva in so pomenila hud udarec politiki, ki jo je doslej zagovarjala KP TO. P. Togliatti je začel svoje predavanje s spomini na svoje obiske v Trstu in poudaril predvsem leto 1946, ko je potoval v Beograd. Čeprav je sicer omenil, da je tedaj »prejel od voditelja jugoslovanske vlade prvo priznanje italijanstva mesta Trsta, in ki je bilo tudi začetek razgovorov, ki bi bili lahko privedli, čeprav so bili začetkoma vezani na nesprejemljivi pogoj, do rešitve vprašanja Trsta in bližnjega področja najbrže ugodnejše od poznejše«, je vendar priznal tudi krivdo KPI z besedami: »To je tedaj postalo nemogoče, ker se je vprašanje Trsta izkoristilo — in to je treba priznati — i na eni i na drugi strani za zaostritev političnih in nacionalnih nasprotij, namesto da bi se proučilo s potrebno jasnostjo in razgledanostjo zato, da Trst postane stikališče med različnimi narodnostmi, več ljudstvi z različnimi jeziki.« Glavni udarec dosedanji liniji KP STO pa so bile naslednje besede P. Togliattija: »Tudi mi sami italijanski komunisti smo v preteklosti imeli ostra nasprotja z ljudmi, ki so vodili in še vodijo jugoslovansko vlado in državo, a mi nimamo nobenega namena, da bi

¹³ Intervencija senatorja M. Scocimarra, Delo, 20. januarja 1955, št. 5.

¹⁴ Delo, 5. februarja 1955, št. 6.

¹⁵ »V nedeljo so imeli slovenski komunisti tržaškega ozemlja važno konferenco. Ustvariti je treba široko in močno fronto, ki naj ima antifašistične in demokratične značaje,« Delo, 26. marca 1956, št. 13.

Podrobneje o nalogah slovenskih komunistov pa je K. Šiškovič dejal, »da se morajo vsi slovenski problemi povezati s splošnim italijanskim položajem. Brez te perspektive, ki izhaja iz realnosti je sploh nemogoče postavljati, še najmanj pa reševati slovenske probleme. Poudaril je vlogo, ki jo mora igrati delavski razred v borbi za narodne pravice. V tem boju pa mora prevladovati internacionalistično gledanje, če se nočejo delati interesi narodnih nasprotnikov. Zato se morajo Slovenci vključiti v vse borbe za mir, demokracijo, svobodo, narodno neodvisnost, proti fašizmu, za gospodarske reforme, za nacionalizacijo ključnih industrijskih monopolov, za agrarno reformo, za polno zaposlitev delovne sile itd.«

se pustili zaslepiti od rekriminacij preteklosti... Mi hočemo sporazume med italijanskimi in delovnimi ljudmi ali med delovnimi ljudmi drugih narodnosti in drugih krajev predvsem tu, v tržaškem mestu, na podeželju, ki ga obkroža.«

Govorec o brzojavki, ki jo je leta 1945 poslal in z njo pozval tržaško prebivalstvo, naj sprejme jugoslovanske čete kot osvoboditeljice, je dejal: »Ali mislijo, da se mi tega sramujemo? Mislijo, da jo smatram za napako? No, tisto je bilo pravilno navodilo, ki je soglašalo s tisto politiko, ki bi bila dovolila že pred časom, če bi se bila dosledno sledila, rešitev vseh tržaških vprašanj in mnogo boljše rešitev od sedanje.« Nadaljnje besede pa pomenijo njegovo prvo javno priznanje napačnosti informbirojske resolucije: »Samo linija, ki smo jo tedaj predlagali s tisto brzojavko, je bila pravilna in če so pozneje šle stvari slabo, je bilo zato, ker se ni hotela slediti tista pot, ki je bila pot bratskega sporazuma...« Vendar pristavlja: »Prevladali so razdraženi nacionalizmi, a tudi tu nočemo delati rekriminacij.«

Na podlagi teh besed, obiska sovjetske delegacije Jugoslaviji in deklaracije, ki je bila ob tej priliki objavljena, je KP TO sicer začela spreminjati svoj odnos do Jugoslavije, vendar krivde za razbitje enotnosti v italijansko slovenski fronti na Tržaškem ni hotela priznati, temveč je vztrajala na svojih stališčih, ki so razvidna iz Resolucije CK PK TO (zasedanje 22. maja 1955), ko pravi: »Naša partija meni, da ni nobenega razloga za revidiranje njenega dela, na katerega je ponosna; prav tako na noben način ne namerave spremeniti kakršnekoli norme, kakršnega koli načela, kakršnega koli sklepa na katerih temeljijo danes njena struktura, njena politična linija in njena akcija.«¹⁶ Isti duh preveva tudi izjavo CK KP TO in uvodnik v »Delu«, ko pravi: »Z globoko žalostjo moramo priznati, da gre tu za različno mnenje med nami in tovarišem Hruščovom, ker smo prepričani, da je resolucija Informacijskega urada od 28. junija 1948 v svojih osnovnih delih odgovarjala stanju, v katerem je bila takrat naša partija, delavsko in demokratično gibanje v Trstu in da je ta resolucija rešila partijo in gibanje pred likvidacijo in poginom.«¹⁷

Taka stališča so bila v neskladju z uradno politiko KPI, ki jo je namestnik generalnega sekretarja Luigi Longo razglasil na aktivu rimskih komunistov 7. junija 1955. Takrat je L. Longo med drugim dejal, »da so bile kritike izrečene leta 1948 glede načelnih vprašanj aktivnosti KPI Jugoslavije popolnoma dopustne«... ni bil pa pravilen poziv proti vodstvu KPJ. Zaradi tega je bil CK KP TO prisiljen na seji 29. junija 1955 »globoko proučiti« stališča KPI in je izdal celo posebno sporočilo, v katerem je CK na podlagi dejstev priznal, da so pridržki, izraženi v članku, objavljenem v »Lavoratoreju«, predstavljali resno napako... »CK je tudi priznal, da je način reagiranja nasproten praksi bratskih in solidarnih odnosov med bratskimi partijami.«¹⁸ To sporočilo je moč označiti kot nekakšen začetek razdobja objektivnejše presoje jugoslovanskih razmer sploh in odnosa do ZKJ.

Ob prvi obletnici podpisa Londonskega sporazuma KP TO še vedno vztraja pri obsojanju tega dogovora. Uvodnik »Leto dni po barantanju« pa vendar ne pripisuje več krivde Jugoslaviji, ampak usmerja kritiko zavoljo razkosanja Tržaškega ozemlja (pri tem gre predvsem za okrnitev miljske občine) in zaradi

¹⁶ Delo, 28. maja 1955, št. 22.

¹⁷ Delo, 4. junija 1955, št. 23.

¹⁸ Delo, 9. julija 1955, št. 28.

zaostrene gospodarske krize na italijansko vlado ob sklicevanju, »da so po-glavitni krivci tega stanja tisti, ki so podpisali barantanje in to moramo danes podčrtati. Odgovorna je rimska vlada, ki ni držala obljub, danih ob podpisu Londonskega memoranduma in potrjenih v tej listini«. V nadaljevanju našteva tudi neizpolnjene obveznosti do slovenske manjšine, pri čemer ugotavlja, da ni bila vzpostavljena enakost z ostalimi državljani, enakost ravnanja glede rabe jezika, rešeno ni bilo vprašanje slovenske šole, ki še vedno čaka na zakonsko ureditev. Prav tako ni bila zagotovljena enakopravnost pri vstopu v javne službe in da Slovenci niso zastopani na upravnih položajih.¹⁹

Srčika delovanja KP TO med Slovenci je bila v tem času predvsem v pri-zadevanjih za enotnost na kulturnem in političnem področju. Zavoljo tega se je tudi nekoliko umirila polemika s Primorskim dnevnikom. Enotnost na kulturnem področju, kot si jo je zamišljala KP TO, naj bi bila prva stopnica za dosego politične enotnosti, kar naj bi spet okrepilo številčno moč in vlogo KP TO, ki je v zadnjih letih precej izgubila in se je začela cepiti zaradi trmastega vztrajanja Vidalijeve skupine pri protijugoslovanskih stališčih. Posreden pritisk vodstva KPI, krepitev narodne samobitnosti v vrstah Slovencev, privržen-cev stranke, nov položaj, ustvarjen po sklenitvi Londonskega sporazuma, pa tudi nujna potreba po utrditvi stranke, da bo lahko učinkovito nastopila na upravnih volitvah; vsi ti elementi so silili KP TO, da bi pridobila nove privržen-ce predvsem med slovenskimi volivci, ki jih je resolucija Kominforma najbolj prizadela in razbila njihovo enotnost. Posebne samokritičnosti stranke pri tem ni pokazala. Zatekla se je k temu, da je za vse, kar so storili, poskušala prevaliti krivdo na druge. To je prišlo do izraza tudi v tezah za V. kongres, ki med drugim pravijo, da je za gospodarsko in politično krizo povsem kriva vlada Scelbe — Saragata, ki se ne zanima za Trst. »Slovenskim nacionalistom« očitajo teze, da so nasadali vladni politiki in da so le »komunisti delali za ena-kost vseh Slovencev v obrambi njihovih narodnih in demokratičnih pravic ter za razvoj kulture ob podpori in solidarnosti delavskega razreda, tržaškega de-mokratičnega gibanja in italijanskega ljudstva v okviru splošnega boja za de-mokracijo in za prerod Trsta. Enotnost komunistov in socialistov z demokrati vseh smeri v obrambi vrednot osvobodilnega boja, enotnost Slovencev in Ita-lijanov, pomenita zaklad za obrambo demokracije, ki ga je treba vedno bolj utrjevati in ljubosumno čuvati.«²⁰ Med te napore sodi tudi intervju Marije Bernetičeve v reviji Trieste.²¹

KPI je v nasprotju s KP TO odkrito priznala svojo napako v odnosu do Jugoslavije. P. Togliatti je na seji CK KPI (13. marca 1956) jasno povedal: »Leta 1948 so nastala resna nesoglasja med sovjetskimi tovariši in nami, ki smo se z njimi strinjali, na eni in jugoslovanskimi tovariši na drugi strani o raznih vprašanjih.« ... »To je bilo napačno,« je nadaljeval P. Togliatti, »in ker je bilo napačno, moramo to odkrito priznati. Še danes stališča tovarišev, ki vodijo Jugoslavijo, ne sovpadajo v vseh točkah s stališči, na primer, KP SZ in drugih komunističnih in delavskih partij, ki delajo za izgradnjo socializma. Bilo bi pa napačno, če bi hoteli mehanično prenesti to, kar je resnica v eni partiji v drugo

¹⁹ Delo, 1. oktobra 1955, št. 40.

²⁰ Delo, 12. novembra 1955, št. 46.

²¹ V reviji Trieste je bila objavljena le skrajšana inačica omenjenega intervjuja, medtem ko je bil v celoti objavljen v Delu 4. novembra 1955, št. 45.

partijo. Zato pa je treba natančno preučiti, kakšni so pogoji tiste dežele in kakšna je pot, ki ji sledijo tisti tovariši. Skušati je treba nuditi jim pomoč z izmenjavo izkušenj, istočasno pa mi sami dobiti pomoč od njihovih izkušenj za poglobitev našega znanja, razširitev obzorja naše znanosti in prakse.«²² V. Vidali se je v svojem poročilu na V. kongresu KP TO (7. aprila 1956) v glavnem zadovoljil s citiranjem Togliattijeve izjave in povedal, da se strinjajo z njim.²³

Kot predstavnik osrednjega vodstva KPI na V. kongresu KP TO je senator M. Scoccimarro obsodil preteklo obdobje, precejšen del svojega govora na kongresu pa je posvetil vprašanju slovenske manjšine. Njegove besede je mogoče strniti v naslednje ugotovitve: 1. avtonomija Tržaškega ozemlja, ki je prvi pogoj za svobodo in obrambo narodnih manjšin;

2. obrambo teh pravic mora prevzeti KP;

3. KP mora ustvariti pogoje za trajno sožitje obeh etničnih skupin in za vključitev slovenske manjšine v okviru države. Zato bo KPI postavila v vsedržavnem okviru naslednje vprašanje:

- a) vprašanje dvojezičnosti,
- b) diplom,
- c) sprejema v javne službe.

Potrebno pa bi bilo doseči enake položaje tudi za Italijane na drugi strani, na podlagi recipročnosti. Obsodil je zakon o pokrajinskih volitvah, ker krši pravice Slovencev. Avtonomije in demokracija se ne uresničita v odnosih z narodnimi manjšinami, če se ne premestijo nacionalizmi in nacionalistična nasprotja.²⁴

Kljub vsemu temu pa so bile korenine »protijugoslovanstva« v KP TO še vedno dokaj močne, čeravno se je zdaj stvar prenesla na časopisne polemike s Primorskim dnevnikom in drugimi časopisi slovenske manjšine, ter na napade proti Neodvisni socialistični zvezi (NSZ). Vse to je naletelo na odpor pri slovenskem članstvu tržaške partije. Tudi izključitev posameznih članov (primer Bidovca) ni mogla zavreti čedalje ostrejših in konkretnejših polemik ter izrazov nezadovoljstva. Med drugim je to razvidno iz članka Veljka Guština, ki ga je mogoče oceniti kot prvi ostri javni protest proti nespremenjeni, čeravno prikriti »protijugoslovanski miselnosti«, ki se je usidrala v večjem delu tržaške partije. »Dolžnost komunistov je,« piše med drugim Guštin, »da imajo o osnovnih problemih jasne pojme. Pojmi, ki niso povezani z realnostjo, ne morejo pripadati tistim, kateri se sklicujejo na marksizem. Pojmi morajo izhajati iz marksistične analize ali vsaj stremeti v to smer, izhajati iz pravilne usmeritve, upoštevati vse činitelje in nato priti do pravilne ocene vseh stvari, vse to pa, ne da bi ostali navezani na mite in dogme, ki jih je XX. kongres zrušil...« »Izločiti se iz današnje realnosti, bi pomenilo ne imeti partijske politike, ki odgovarja zahtevam trenutka in to bi ne bilo koristno. Zdi se mi pa, da ni potrebnih prizadevanj v tej smeri. Do neke mere bi se lahko skoro trdilo,

²² Poročilo tovariša Togliattija o XX. kongresu KP SZ na seji CK KPI, Delo, 17. marca 1955, št. 11.

²³ Poročilo CK, ki ga je imel V. Vidali z naslovom Borba za prenovitev političnega in gospodarskega življenja Trsta, Delo, 14. aprila 1956, št. 15.

²⁴ Gl. podrobneje Sijajen govor tovariša senatorja Maura Scoccimarru na V. kongresu KP TO, še posebej odlomke — Pravice narodne manjšine kot vprašanje vseh italijanskih demokratov, Delo, 14. aprila 1956, št. 15.

da je ravno obratno. V partijskem glasilu se nadaljuje s pisanjem člankov polemike, ki — po mojem mnenju — v sedanjem položaju ne koristijo partiji... ni koristno zgubljeni se v osebnih polemikah... Posebno kar se tiče zadnjega članka v »Lavoratore« o beograjskih procesih...« (gre za Vidalijev članek Beograjski procesi o emigrantih). »Smatram, da je članek škodljiv, ker ne vidim potrebe, da se ga je spisalo na tak način, ker ni služil splošnim koristim partije, marveč obratno. Povzročil je nezadovoljstvo in zmedo med več tovariši. Če je bilo potrebno obvestiti javno mnenje o tem, kar se je pripetilo jugoslovanskim emigrantom, so bili za to na razpolago razni načini.«

Nasprotja s KPI prav glede Jugoslavije potrjujejo naslednje besede: »... si sploh ne smemo zamišljati, da bi ostali ločeni od italijanskega gibanja, razen če kdo ne misli, da imamo tržaško pot v socializem.« »Jedro vsega tega je, kot sem dejal v začetku, vprašanje različnih pojmov, ki se jih lahko ima o Zvezi komunistov Jugoslavije. So nekateri tovariši, ki so na istem stališču kot prejšnja leta, ne vem iz kakšnega razloga.« ... »Kateri drugi razlogi pa naj bi bili, da se ne bi imelo zaupanje do mednarodnega komunističnega gibanja, do KPI in njenega vodstva?« In še: »Pravi se, da je treba misliti z lastno glavo, čeprav nismo 1948 o nekaterih stvareh mislili s svojo glavo...« V nadaljevanju govori o tem, da je potrebno imeti politični pogum, da se ne sme delati politike na osnovi osebnih zamer. Končuje z zahtevo, naj bi skupina tovarišev obiskala Jugoslavijo.²⁵

Medsebojno obračunavanje je sprožil tudi članek, ponatisnjen iz beograjske Borbe 15. septembra 1956, v katerem je naslednji odstavek: »Še bolj je treba obsoditi pisanje lista »Il Lavoratore« (italijanskega glasila Vidalijevega vodstva KP v Trstu), ki je v obrambi bivših jugoslovanskih informbirojevcev šel tako daleč, da jih je imenoval »borce za mednarodno komunistično gibanje«. Vendar nismo bili prav nič začudeni, da je ravno Vidalijev list prvi izrazil takšno tezo.« Delo (glasilo KP TO), ki je članek objavilo, končuje: »Vsak komentar na gornji članek prepuščamo bralcem samim, ki si bodo tako lahko najboljše ustvarili svoje mnenje.«²⁶

Z Guštinovim člankom polemizira Riccioli Santalosa iz Lavoratoreja sicer še vedno s kominformskih stališč, vendar močno ublaženih. Nasprotno pa Vittorio Poccecai v članku O odnosih s partijami, ki se sklicujejo na socializem zagrizeno in sovražno vztraja pri vseh geslih iz arzenala preteklega obdobja, da »ni mogoče govoriti o delavskem razredu in kmetih na oblasti, da se je hierhija vsilila, zavladata med narodi Jugoslavije« itd. Nato govori o nacionalnem zatiranju etničnih manjšin in še posebno Italijanov v coni B, in končno zahteva, naj Jugoslavija ustvari pogoje garancije za vrnitev beguncev iz cone B na njihove domove, garancijo za človeške življenjske pogoje in svobodni kulturni razvoj.²⁷

Henrik Laharnar, politični sekretar sekcije Križ, se sprašuje, zakaj vztrajajo tržaški komunisti pri čakanju, namesto, da bi se zavzeli za normalizacijo odnosov, in se pritožuje, da se ni napravilo skoraj nič za sporazumevanje in obzračžitev notranjega položaja v Jugoslaviji in analizo perspektiv. »Ta molk

²⁵ Stari in novi pojmi, Delo, 8. septembra 1956, št. 34.

²⁶ Gl. podrobneje Beograjska Borba o nedavnih procesih, Delo, 15. septembra 1956, št. 35.

²⁷ Prav tam.

ustvarja dvom,« piše med drugim, »da se hoče potrditi naše takratne trditve o obstoječem kaosu in drugem.«²⁸

Pritisk KPI za omejitve »samostojnosti KP TO« in njeno neposrednejšo vključitev v KPI tržaške partije pa prihaja do izraza v članku Artura Calabrije, v katerem zagovarja spremembo, in odgovarja tistim, ki trdijo, da bi lahko ostali pri avtonomni KP TO in na njeni dosedanji povezavi s KPI ob utemeljitvi, da »tako stališče izraža zmedenost, naivnost, toda v bistvu daje čutiti statičnost, odklanja upoštevanje stvarnosti današnje situacije, ki je dokaj različna od one pred podpisom Londonske spomenice.«²⁹ Temu stališču se je pridružil tudi Mario Colli in nekateri drugi.³⁰ Razprava o preobrazbi tržaške partije in o odnosih do Jugoslavije je zdaj postala povsem javna. Posebna priloga Dela objavlja kar štiri članke na to temo.³¹ V. Vidali je nastopil v obrambo starih stališč. Vsa partija pa ni bila istih misli. Operacija, ki jo je podpirala tudi KPI, je postajala močna in začela potiskati najzagrizenejše kominformovce v obrambo. To stanje ponazarja tudi razprava CK KP TO o avtonomni federaciji. Delo je objavilo le izvleček diskusij in navodila, vendar je že to značilno za novi duh: »Tudi o vprašanju Jugoslavije, okrog katerega je diskusija iz razumljivejših razlogov prav posebno živahna, morajo tovariši vedno diskutirati v duhu medsebojnega spoštovanja mnenj. Sleherni tovariš ima pravico, da izrazi svobodno in brez strahu svoje mnenje o preteklosti...« ter »katera koli naj bo ocena različnih plati problema, nikakor ne sme biti to element za razdvajanje naše partije.«³² Ostro je kritizirala nerazčiščena stališča KP TO o odnosih do Jugoslavije kandidatka za članico CK Mira Rijavec.³³

²⁸ Tržaški komunisti in Zveza komunistov Jugoslavije, prav tam.

²⁹ Samostojna partija ali avtonomna federacija KPI, prav tam.

³⁰ Gl. podrobneje Mario Colli, Zakaj je potrebno ustanoviti federacijo KPI, Delo, 22. septembra 1956, št. 36.

Prim. tudi Umberto Sajovic, Federacija KPI in značaj avtonomije, prav tam.

³¹ Omenjena posebna številka vsebuje štiri članke, in sicer: Beograjski procesi, ki ga je podpisal »Carnic«; Resolucija HSZ; in dva Vidalijeva komentarja.

³² CK razpravljala o avtonomni federaciji, Delo, 29. septembra 1956, št. 37.

³³ V članku O naših odnosih z Zvezo komunistov Jugoslavije pravi med drugim: »Obstojajo pa še zadržanja in pojavi, posebno do Jugoslavije, ki so po mojem mnenju izven tega procesa pomiritve in ga konkretno ovirajo. Mislim, da z naše strani nismo napravili vsega kar se je dalo napraviti, da se odpravijo 'nezaupnosti in pridržki' o katerih govori tov. Vidali«. V nadaljevanju se pritožuje, da se je znalo objektivno presojeti Poznanjske dogodke, za Jugoslavijo pa niso uporabili ne tona in načina, ki bi podal objektivno resnico: »Nikoli, do nobene dežele, ki se tudi trudi v izgradnji socializma, nismo imeli takega zadržanja.« Ostro napade tudi Pocecaia: »V luči izjav našega kongresa, se človek začudi, ko čita v članku trditve tov. Pocecaia. Gre za absolutno in načelno zanikanje izjav, ki jih je s tem v zvezi formuliral kongres, ki so bile vendar soglasno odobrene.« V podnaslovu »O izrazih v naši diskusiji« pa se obrne tudi proti Vidaliju. To je tudi doslej prvi javni primer kritike Vidalijskega stališča (pravilna ali zgrešena) je treba diskutirati, napraviti potrebne ugotovitve, ugovarjati, ne pa rabiti že uvodoma take izraze, kar so — po mojem mnenju — izrazi, ki zapirajo usta. Precej poguma mora imeti tisti tovariš, ki ima različno mnenje, tudi če je zgrešeno, ki že v naprej sprejme naziv »moralno perverznega človeka« in »političnega masohista«. Rijavecova se na koncu strinja z Laharnerjem, da je po-

Po desetdnevem obisku delegacije KPI v Jugoslaviji je tržaško Delo (20. oktobra 1956) objavilo »Skupno izjavo o odnosih med KPI in ZKJ«, vendar brez svojega komentarja. Nezadovoljstvo KPI s stališči dela KP TO se je pokazalo tudi s tem, da sta se člana delegacije Montagnano in Spano ob vrnitvi delegacije oglasila na sedežu tržaške partije in govorila z Vidalijem in člani IK o obisku v Jugoslaviji, medtem ko je Longo počival v hotelu in tam sprejel Vidalija in Bernetičevo.

Razprava o Jugoslaviji in spremembi tržaške partije v federacijo KPI se je nadaljevala z nezmanjšano intenzivnostjo. Ti dve vprašanji sta bili namreč močno povezani med seboj in sta služili tako enemu kot drugemu delu članstva za argument v podporo svojih stališč. Razcep tudi v samem vrhu priznava tajništvo KP TO v svojih pripombah k razpravi pod naslovom Kako se vrši diskusija o Jugoslaviji. Tako ta dokument med drugim ugotavlja: »Res je, da se v naši partiji — in seveda tudi v CK KP TO — različna mnenja o raznih plateh problema Jugoslavije, seveda se o teh mnenjih razpravlja v ozračju bratske strpnosti in razumevanja.« Dotika se tudi problem članstva (slovenski privrženci stranke) in pravi: »Nekateri trdijo, da kolikor ne bomo pohiteli z navezavo normalnih odnosov z ZKJ, bomo izgubili mnogo Slovencev. Prepričani smo, da ni slovenskih tovarišev, ki bi bili pripravljene kar na lepem zapustiti našo partijo.«³⁴ Slovenski del članstva se je namreč v celoti postavil na stališče normalizacije odnosov z Jugoslavijo, medtem ko je bil italijanski del glede tega razcepljen. Tako italijanski avtor G. Giraldi med drugim sodi, da je treba priznati, da so na Tržaškem ozemlju do leta 1948 vodili zgrešeno politiko in da je »ista partija v Istri vodila nacionalistično politiko«.³⁵

Zanimiv je tudi članek Stanke Hrovatin, ki med drugim ugotavlja, »da tudi med tovariši v CK ni enotnosti glede na razne probleme. Poglavitni problem je stališče KP Trsta do ZKJ... Sedanje zadržanje nekaterih voditeljev gotovo ne prispeva k izgleditvi poti za enotnost... Če bodo tri voditelji šli dalje po tej poti, resno tvegajo, da ostanejo izven stvarnega političnega položaja.«³⁶

Zelo pomembne so bile tudi izjave L. Longa (v Milanu 28. oktobra 1956), ko je med drugim ugotovil: »V letih preloma in borbe med nami in jugoslovanskimi tovariši smo mi zanimali prav socialistično naravo njihove družbe. Ni bilo treba mnogo, da se prepričamo, da nismo imeli prav, ko smo v preteklosti zanimali to resnico. Ne more biti dvoma, da je Jugoslavija socialistična dežela in da se tam gradi socializem.« In še to, kar je dejal Togliatti na VIII. kongresu KPI (8. decembra 1956) o odnosih z ZKJ: »Na podlagi teh načel« (nevmešavanja v notranje zadeve, ne spremeniti kritike v napad, nikakršno podporo frakcionastvu in nič več vzpodbujanja k razbitju enotnosti med partijami ali v posamezni partiji) »smo uredili odnose z ZKJ. Imamo za pozitivno to dejstvo in za nas poučne prve rezultate naše preučitve izkušenj v izgradnji socializma v Jugoslaviji. Razvili bomo te prijateljske odnose. Ne sme se pa pasti v napake,

trebno opustiti »stališče čakanja«. Ton njegovega članka je bil ostrejši, vendar ga je v interesu mirne bratske in tovariške diskusije in na nasvet tovarišev, »ki so mi svetovali naj spremeni ton v nekaterih pasusih svojega članka omilil, ki je tako izšel z zamudo«. Delo, 29. septembra 1956, št. 37.

³⁴ Delo, 27. oktobra 1956, št. 41.

³⁵ Diskutirati z ZKJ, da se objasnijo nasprotja, Delo, 27. oktobra 1956, št. 41.

³⁶ O enotnosti naše partije, Delo, 27. oktobra 1956, št. 41.

ki bi kršilo omenjena načela. Imamo za nevarno, neresnično in nepravilno poskus razbiti na dvoje komunistično gibanje, kot da bi obstajal del, načelno nasproten sklepom XX. kongresa in posledicam, ki morajo slediti.«³⁷ Vse to je prisililo V. Vidalija, da je vsaj delno korigiral svoje stališče do tržaškega sporazuma na VIII. kongresu KPI, ko je med drugim napovedal, da bo tržaško komunistično gibanje postalo čez nekaj mesecev del KPI. »Obdobje organizacijske ločitve,« je dejal takrat V. Vidali, »ki so ga določili zapleteni in težki zapletljaji na našem področju, se je dokončno zaključilo z rešitvijo tržaškega vprašanja pred dvema leti. Ta rešitev, vse prej kot zadovoljiva iz mnogih vidikov, je koristna, ker krepi tržaško delavsko gibanje prek tesnejše in tudi organske združitve z ital. delavskim gibanjem, s katerim deli cilje in zahteve.« Strinjal se je s tezami, programskimi izjavami, z osnutkom statuta in s smernicami P. Togliattija, ki so in bodo veljavne za KP Trsta in jih bo uveljavljala »prav posebno z ozirom na posebne, zapletene in nujne potrebe slovenskega in italijanskega prebivalstva našega področja«. Nato je govoril še o težah KPI o podpori Tržačanom za posebni statut in za zagotovitev slovenskih nacionalnih pravic, predvidenih v ustavi in Londonskem sporazumu »ker bo politika spoštovanja narodnih pravic Slovencev s strani italijanske vlade in Italijanov s strani jugoslovanske vlade omogočila čedalje boljše razumevanje...«³⁸ Zmernejša stališča so prišla do izraza tudi v njegovem govoru ob proslavi 36-letnice ustanovitve KPI (29. januarja 1957 v Trstu).³⁹

Te nove nazore odseva tudi uvodnik v Delu 9. februarja 1957,⁴⁰ na kar so zamrle razprave v partijskih glasilih o vprašanju odnosa z Jugoslavijo. Namesto tega so začeli objavljati celotne ponatise ali izvlečke člankov predvsem iz SZ, pa tudi iz Kitajske, Madžarske, Češkoslovaške in drugih, ki polemizirajo s stališči ZKJ. Toda ob tem so bili objavljeni tudi članki iz Jugoslavije, kakor na primer intervju Edvarda Kardelja dopisniku lista Unità.⁴¹ Tako stališče tržaških komunistov ponazarjajo med drugim tudi teze za VI. kongres KP TO, ki med drugim pravijo: »Tržaški komunisti so sledili z živim zanimanjem diskusiji, ki se je razvila prav posebno po madžarskih dogodkih med voditelji ZKJ in tovariši od KP SZ in drugih komunističnih partij in so iz te diskusije potegnili koristne nauke...« Obetajo si, da bodo še bolj poglobili proučevanje jugoslovanske stvarnosti in izkušen jugoslovanske poti v socializem. Želijo, da bi se — iznad ideoloških razlik — utrdilo sodelovanje med komunističnimi in delavskimi partijami ter ZKJ v interesu miru in mednarodnega delavskega gibanja. Glede slovenske manjšine pa teze ne prinašajo nič novega: uporabo slovenščine, sorazmerno zastopstvo v državnih in javnih organih, enakopravnost pri sprejemanju v službo ter odobritev zakona za pravično ureditev slovenske šole.⁴²

³⁷ Konferenca tovariša Longa v Milanu o današnji Jugoslaviji, Delo, 3. novembra 1956, št. 42.

³⁸ Govor tov. Vidalija v imenu KP Trsta, Delo, 15. decembra 1956, št. 48.

³⁹ Glej podrobneje Izvleček govora tov. Vidalija na proslavi 36. obletnice ustanovitve KPI, Delo, 26. januarja 1957, št. 4.

⁴⁰ O mednarodni razpravi, citirani vir, št. 7.

⁴¹ Sui problemi interni della Jugoslavia, Intervista con Kardelj, L'Unità, 17. marca 1957, št. 66.

⁴² Teze za VI. kongres KP TO, Delo, 8. junija 1957, št. 21.

Bojazen pred razcepom je narekovala V. Vidaliju tudi članek v Delu, (1. junija 1957, št. 22) pod naslovom Internacionalizem in nacionalizem, v katerem med drugim pravi: »Tudi danes se najdejo nekateri, ki prihajajo na dan z idejo o ustanovitvi skupin partizanov in žena na podlagi narodnosti. So pa spet drugi, ki bi hoteli neke vrste Lego nazionale ali Volkspartei Slovencev. Smo absolutno proti tem idejam, proti temu zapiranju v lastno lupino, smo proti temu, da se postavlja v ospredje to kar razdvaja in ne to kar združuje. Po tej poti se pride do slovenskega sindikata in do slovenske delavske partije.« Tudi združitveni VI. kongres KP TO ni potekal mirno; o njem poroča Laura Weis med drugim: »Bila je tudi diverzija škandalističnega značaja, verjetno v naprej pripravljena in skrbno koordinirana, ki je pa propadla pred množico pazljivih in odgovornih delegatov, dočim avtorji — v resnici zelo medla skupina — gotovo niso predstavljali volje svojih celic...« »Razširjene so bile okrožnice za Slovence in Italijane s strani izmišljenih skupin z Opčin in 'independistov' ter cela vrsta vesti, kot npr. da bo kongres protistalinovska revolucija!« Kar pa je padlo na rovaš Vidalijeve politike, se je izrazilo v tem, »da je tovariš Vidali prejel sedem glasov manj od najvišjega števila in da se nahaja na petnajstem mestu. Teh sedem glasov bi seveda zaslužilo komentar posebej, ker vsako glasovanje predstavlja politično indikacijo za katerega koli tovariša.«⁴³ Glede slovenske manjšine na Tržaškem sklepna resolucija v glavnem ponavlja to, kar je bilo omenjeno že v tezah. V oceni Londonskega sporazuma pa je prvič po skoraj treh letih izostal kakršen koli napad. »Leta 1954 je na mednarodnem področju« je izjavil v svojem poročilu Destradi, »prišlo do Londonskega sporazuma, ki je določil sedanje stanje, potem ko je naša partija na čelu tukajšnjega prebivalstva vodila vztrajno borbo, ki je napolnila še eno stran zgodovine.«⁴⁴ Glede odnosov z ZKJ navaja 5. točka sklepne resolucije, da »kongres pozdravlja normalizacijo odnosov med KPI in ZKJ na podlagi medsebojnega spoštovanja, enakosti in nevmešavanja v medsebojne notranje zadeve. Kongres zadolžuje tovariše, da še bolj poglobijo proučevanje jugoslovanske stvarnosti in izkušnje jugoslovanske poti v socializem.«⁴⁵ Tudi Ingrao, kot odposlanec KPI, je zagotovil, da »kar se tiče odnosov z Zvezo komunistov Jugoslavije, želim proučevati in do dna vedno bolje spoznavati izkušnje jugoslovanskih tovarišev ter izkoristiti vse, kar je pozitivnega v njihovi izkušnji in delu za izgradnjo socializma.« Omenil je tudi pravico slovenske manjšine, pri čemer je dejal, da »lahko slovensko prebivalstvo najde v avtonomiji najboljšo zaščito narodnih pravic — jezika, kulture, šole, dostopa v javne službe. Ta bitka se bije v Trstu, toda zmaga se v Rimu, v poslanski zbornici in senatu.«⁴⁶

Po VI. kongresu, na katerem se je KP TO združila s KPI in postala njena tržaška federacija, je popolnoma prenehala diskusija o odnosih z Jugoslavijo v javnosti. Partijska glasila so začela v čedalje večji meri ponatiskovati članke iz jugoslovanskega časopisja, sledijo poročila o gospodarskem življenju FLRJ, o kulturi, znanosti itd. Marija Bernetičeva, ki je medtem postala namestnik se-

⁴³ Po kongresu, Delo, 6. julija 1957, št. 25.

⁴⁴ Poročilo tov. Destradija o spremembi KP TO v avtonomne federacije KPI, prav tam.

⁴⁵ Zaključna politična resolucija VI. kongresa tržaških komunistov, prav tam.

⁴⁶ Tov. Ingrao o važnosti vstopa v KPI in dolžnostih italijanskih komunistov do Trsta, prav tam.

kretarja, je objavila v Delu članek Avnoj — velik praznik narodov Jugoslavije s čestitkami, istočasno s ponatisom članka tov. Tita (ki ga prvič naslovi s tovarišem) ob 40. obletnici Oktobrske revolucije.⁴⁷

Tretja obletnica podpisa Memoranduma o soglasju je potekla brez kakršne koli omembe. Kljub vsem tem spremembam pa je tržaška federacija KP izgubila precejšen del slovenskih članov. Naglo je padlo zanimanje za njeno glasilo v slovenščini Delo, pa tudi za samo partijo. Tako Marija Bernetič ugotavlja, da »nekateri tovariši pravijo, češ da v slovenskih vaseh podeželja ni možnosti za pridobivanje in ponovno pridobitev novih elementov«. Da bi se to stanje popravilo, je začela federacija načrtno akcijo med Slovenci. V Delu je pričela objavljati izjave Padovana, Markoviča, Gerbčeve, Šiškoviča, Lovrihe, Wilhelma, kako brani Komunistična partija pravice Slovencev. Tudi V. Vidali je napisal uvodnik Partija in Slovenci, v katerem se med drugim sklicuje na protifašistično in narodnoosvobodilno borbo ter poziva slovenske tovariše, naj obišejo vsako slovensko hišo in družino in naj povsod govorijo o partiji, njenih sijajnih borbah in njenem programu, kajti bila je edina v borbi za obrambo slovenskih pravic.⁴⁸ Marija Bernetič pa se je v članku KPI za koristi Slovencev sklicevala na dejavnost parlamentarcev KPI in svetovalcev v prid slovenski manjšini.⁴⁹

Delo v poročilu o konferenci dvanajstih partij v Moskvi ni komentiralo jugoslovanskega stališča, pač pa je objavilo sporočilo CK ZKJ, poleg tega pa ponatisnilo članek P. Togliattija iz Rinascita (10/1957), ki je zelo zmeren v tem pogledu in med drugim pravi: »ZKJ ni podpisala izjave. Zdi se, da to odgovarja nekaterim v presojanju razlik, ki obstajajo z jugoslovanskimi tovariši in za katere si vsak želi, da bi se v bodočnosti odpravile.«

Za politične volitve (25. in 26. maja 1958) je tržaška federacija močno okretila tudi borbo za glasove slovenskih volivcev. Mobilizirala je velik del svojega propagandnega aparata in pod geslom, »da si je edino KPI v resnici, stalno in nesebično prizadevala za uveljavitev pravic manjšine« pričela tudi s konkretnimi akcijami v okviru občinske in pokrajinske uprave. Partija je postala močno aktivna tudi v Odboru za slovensko šolo. Poudarjala je, da so ravno komunistični poslanci in senatorji sprožili vprašanje zakonitve slovenske šole. Federacija je tudi soprodpisala (skupaj s SHLP, NSZ, SDZ, SPZ, SKSS, neodvisnimi in SPZ) resolucijo slovenskih šolnikov, ki je bila poslana predsedniku republike, ministrskemu predsedniku, ministru za javno vzgojo in soprodpisnikom Londonskega sporazuma. V ta okvir sodi tudi intervencija K. Šiškoviča v pokrajinskem svetu za dvojezičnost in slovensko šolo marca 1958. Glavni poudarek te kampanje je bil dan s tem, da je postavila kot slovenskega kandidata za parlament Marijo Bernetičevo. V. Vidali je o tem med drugim zapisal naslednje: »Na listi je tudi slovenski kandidat, toda to je kandidat, ki bo šel v parlament. To ni nikaka vaba za pridobivanje glasov.«⁵⁰ Tržaška partija je štela Marijo Bernetič za najbolj primerne kandidata zato, ker se v kominformski gonji ni nikoli preveč (vsaj javno) eksponirala. Tržaška federacija KPI je tudi zahtevala, naj se vključijo v nacionalni program partije problemi, ki se tičejo

⁴⁷ Delo, 30. novembra 1957, št. 41.

⁴⁸ Delo, 18. januarja 1958, št. 2.

⁴⁹ Delo, 25. januarja 1958, št. 3.

⁵⁰ Za demokratično zmago, Delo, 22. marca 1958, št. 11.

narodnostnih pravic Slovencev.⁵¹ Poseben poudarek slovenskemu kandidatu je dal vnovič Vidali v intervjuju za Delo.⁵² Tudi skupina komunističnih poslancev in senatorjev je imela za umestno, da se sama neposredno obrne z odprtim pismom na slovenske volivce, v katerem so naprej naštete vse akcije, ki so jih izvedli za uresničevanje slovenskih manjšinskih pravic, pri čemer ugotavljajo, da je boj za te pravice pogoj za utrditev bratskih vezi med Italijo in Jugoslavijo in stikov, v katerih je podlaga tudi za nemoteno življenje Slovencev. Pismo končuje z obvezo, da se bodo zavzemali za popolno enakopravnost Slovencev, za dvojezičnost, za gospodarski razvoj slovenskega prebivalstva in za boj proti spreminjanju etničnega sestava območja.⁵³

V prizadevanju za slovenske glasove je tržaška federacija sicer ponudila Skupini neodvisnih Slovencev in slovenski Krščansko-socialni zvezi mesto na kandidatni listi in je bila, kakor je izjavil V. Vidali na zborovanju (13. aprila 1958), »pripravljena žrtvovati svojega kandidata«, vendar pa je istočasno odklonila enak predlog NSZ.

Po političnih volitvah maja 1958 se je položaj spremenil. V partijskih glasilih so dali velik poudarek zasedanju CK KPI (11. junija 1958) in besedam P. Togliattija: »Smatram za globoko zgrešeno, kar so napravili jugoslovanski tovariši. Pri tem puščam ob strani ideološka vprašanja — za katere vemo, da so bila med njimi in nami nesoglasja — toda smatram za globoko zgrešeno politično dejanje, ki so ga storili jugoslovanski tovariši s sklicanjem kongresa (gre za VII. kongres v Ljubljani 22. IV. 1958), ki so si ga zamislili z namenom, da nadomestijo nasprotja med socialističnimi in imperialističnimi deželami z novim umetno ustvarjenim nasprotstvom med malimi ter velikim deželami in slednje naj bi imele vse — bodisi socialistične kot imperialistične — iste

⁵¹ Predlog federacije KPI za Slovence pravi: »Avtonomna tržaška federacija KPI je predlagala naj se vključijo v nacionalni program naše partije problemi, ki se tičejo narodnih pravic Slovencev, z obrazložitvijo v širšem izvlečku II. priloge (Posebnega statuta) Spomenice o sporazumu:

Enakost z ostalimi državljani glede političnih in državljskih pravic ter pri dobivanju služb in izvrševanju poklicev, glede uporabljanja materinskega jezika — tudi s pravico do lastnega tiska, kulturnih, socialnih in športnih organizacij, otroških vrtcev, osnovnih, srednjih in strokovnih šol s poukom v materinem jeziku in z enakostjo v ravnanju z ostalimi šolami iste vrste in brez ovir nacionalnemu značaju učencev.

Svobodno posluževanje svojega jezika pri osebnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi. Javne listine, vključno razsodbe sodišč morajo imeti tudi prevod v materinskem jeziku. Isto velja za uradna obvestila in uradne proglose.

Napisi na javnih ustanovah in imena krajev in ulic bodo, poleg italijanščine tudi v slovenščini, v tistih volilnih enotah in občinah Tržaškega ozemlja, kjer sestavljajo Slovenci vsaj četrtnino prebivalstva.

Gospodarski razvoj slovenskega prebivalstva se mora zjamčiti s pravično razdelitvijo finančnih sredstev in ne sme se izvršiti nobena sprememba mej osnovnih administrativnih edinic z namenom, da se ogroža, etnični sestav enot.

Upoštevaajoč narodne pravice etničnih manjšin, predlaga naša federacija nadalje naslednjo spremembo v 5. poglavju 1. točke (za demokratično izbiro...):

»Zavrnitev sleherne oblike politične, etnične in verske diskriminacije državljanov.«

Delo, 22. marca 1958, št. 11.

⁵² Delo, 9. marca 1958, št. 52.

⁵³ Delo, 12. aprila 1958, št. 4.

hibe.«⁵⁴ Enako publiciteto je dobil tudi članek Pravde (9. maja 1958) in kasnejši članki v reviji Rinascita V. Garetane in A. Reichlina.⁵⁵ Tržaška federacija se je vzdržala slehernih komentarjev, pri čemer je bil osrednji razlog bližina upravnih volitev, za katere je potrebovala tudi slovenske glasove. Šele po teh upravnih volitvah je na zahtevo članstva tržaška federacija odgovorila, vendar tako, da je objavila odlomke iz poročila Scoccimare na seji Centralne kontrolne komisije KPI.

KPI je po proučitvi rezultatov političnih volitev izdelala »devet programskih točk KPI za učinkovito vlado«, vendar v njih niso omenjeni problemi manjšin. Po volitvah se je vnovič začela debata in napadi na Jugoslavijo, kar je še pospešil XXI. kongres KP SZ. Najprej je bilo objavljeno poročilo P. Togliattija, ki ga je imel na zasedanju CK KPI. Njegova izvajanja je mogoče strniti v dve ugotovitvi, »da so namreč brez veljave napadi jugoslovanskih revizionistov in da so njihova stališča propadla«.⁵⁶

Maja 1959 je Trst obiskala parlamentarna delegacija KPI, ki so jo sestavljali poslanci Vidali, Franco, Natoli, Arenella in Roffi ter senatorja Possi in Pellegrini. Razpravljali so tudi o problemih obrambe narodnih pravic Slovencev, uzakonitve slovenske šole, o problemu kmetijstva in občinskih uprav na Tržaškem območju. Vidali in Roffi sta imela tudi daljši razgovor s sindikatom slovenskih šolnikov.⁵⁷ Peto obletnico Londonskega sporazuma je tržaška federacija posvetila predvsem ugotavljanju, kaj vse ni bilo storjenega za zaščito slovenske narodne skupnosti na Tržaškem, ter je vse pripisala zgrešeni politiki vladajočih krogov.⁵⁸ Določeno zaskrbljenost pa je pokazala ob razgovorih podtajnika v zunanjem ministrstvu Folchija s Titom, ker je iz uradnega poročila razvidno, da je šlo tudi za spremembo meja v Repentaboru in na Kolovratu. V poročilu o tem se komentator vprašuje: »Trst je drago plačal rešitev, do katere je prišlo leta 1954. Toda, ali bo prav tako dolgo plačal sporazume, ki so bili doseženi ali pa samo začrtani med obiskom poslanca Folchija?«⁵⁹ V zadnjih mesecih leta 1959 so se začele tudi intenzivne priprave za I. kongres Avtonomne tržaške federacije KPI in za IX. kongres KPI. Teze, ki so bile izdelane za kongres, govorijo samo v enem stavku o manjšinah »zaščita pravic vseh etničnih skupin na podlagi republiške ustave in mednarodnih dogovorov«, pač pa se je v lokalnih partijskih glasilih pričela živahna razprava, v kateri so sodelovali vsi vidnejši predstavniki.⁶⁰ Poseben poudarek so pripisali tudi vprašanjem slovenske etnične skupnosti, medtem ko je rimsko vodstvo KPI objavilo svoje stališče glede ustanovitve avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, »ki bo z lastno

⁵⁴ Moč KPI, demokratična enotnost in borba množic so pogoji za obnovo italijanske družbe, Delo, 14. junija 1958, št. 23.

⁵⁵ Proti marksističnemu-leninističnemu nauku in enotnosti mednarodnega komunističnega gibanja, Delo, 12. julija 1958, št. 26.

⁵⁶ Gl. podrobneje iz poročila tov. Togliattija na XXI. kongresu KP SZ, Delo, 3. aprila 1959, št. 6.

⁵⁷ Delegacija poslancev in senatorjev KPI je bila tri dni na našem področju. Pomen obiska, Delo, 15. maja 1959, št. 9.

⁵⁸ Gl. članek Ob petletnici podpisa Posebnega statuta, Delo, 9. oktobra 1959, št. 15.

⁵⁹ Ponovno se govori o spremembi meja med Italijo in Jugoslavijo, vlada je dolžna pojasniti vse probleme, o katerih je razpravljaj poslanec Folchi v Jugoslaviji, Delo, 20. novembra 1959, št. 18.

⁶⁰ Teze za XI. kongres KPI, O političnem položaju in nalogah partije, prav tam.

zakonodajno močjo lahko rešila vprašanja slovenske narodne manjšine z ukrepi, ki ne bodo le zagotovili popolno enakopravnost v uživanju pravic, marveč bodo tudi zavarovali njen etnični značaj, kulturni in gospodarski razvoj ter zagotovili možnosti bratskega sožitja v okviru dežele in torej v okviru vse nacije.«⁶¹ Ob 40-letnici izhajanja Dela pa je M. Bernetičeva med drugim zapisala v uvodniku, da »je časnik opozarjal tu živeče ljudstvo raznih narodnosti, naj se izogne medsebojni mržnji in naj bo enotno v boju proti skupnemu sovražniku fašizma. Vedno je trdil, da boj slovenskega ljudstva brez tesne povezave z italijanskimi delavskimi in resnično demokratičnimi množicami ne more biti uspešen.«⁶²

Na IX. kongresu je V. Vidali vsestransko podprl poziv sedemnajstih partij v Moskvi, deklaracijo komunističnih partij ob 40-letnici Oktobrske revolucije in programsko izjavo VIII. kongresa KPI. Naravnost ni nikjer omenil Jugoslavije.⁶³ L. Padovan je v svoji intervenciji na kongresu med drugim dejal: »So nekateri, ki danes delujejo med Slovenci naših krajev, da bi jih privedli na zgrešeno pot buržoaznega nacionalizma, v podporo nazadnjaškim silam dežele. So nekateri, ki mislijo na mirno asimilacijo Slovencev, njihovo izginotje kot narodne skupnosti. Naša partija se bori proti takim buržoaznim stališčem, kot se je včeraj borila proti nasilni asimilaciji s strani fašizma.«⁶⁴ Zanimiva pa je bila predvsem intervencija sekretarja federacije Paola Semeta, ki je v drugem delu svoje razprave obravnaval revizionizem, čeprav pri tem ni imenoval nikogar. Iz tega dela so razvidne težave, ki jih ima tržaška federacija: »Res je, da smo se morali več let boriti proti revizionizmu in protipartijski skupini; proti obema smo dosegli zmago, ki je imela epilog v našem kongresu. Protipartijska skupina je bila že precej razpletena, delovala je v nekaterih sekcijah in ne izključujemo, da je skušala okrniti tudi politično enotnost v samem vodilnem organizmu. S svojo akcijo je skušala zrahljati disciplino in našo predanost načelom proletarskega internacionalizma.«⁶⁵ 13. maja 1960 je bila prva deželna konferenca KPI za Furlanijo-Julijsko krajino, ki je bila predvsem v znamenju boja za deželno avtonomijo. Osnutek tez pripisuje precejšen pomen slovenski etnični manjšini,⁶⁶ medtem ko je v razpravi Položaj Slovencev to

⁶¹ Stališče KPI glede ustanovitve avtonomne dežele Furlanija-Julijska krajina z dne 28. decembra 1959, Delo, 30. decembra 1959, št. 21.

⁶² 40 let borbe pod zastavo proletarskega internacionalizma za pravice slovenskih delovnih ljudi, Delo, 20. februarja 1960, št. 3.

⁶³ Potrebno je bolj kot kdaj koli razviti najširšo borbo za mir, intervencija tov. Vidalija, Delo, 20. februarja 1960, št. 3.

⁶⁴ Pozdrav slovenskih komunistov tržaškega ozemlja IX. kongresu KPI, prav tam.
⁶⁵ Drugi del poročila sekretarja naše federacije na IX. kongresu KPI, Delo, 4. marca 1960, št. 4.

⁶⁶ Dokument pod naslovom O slovenski etnični skupnosti pravi: »V okviru avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine s Posebnim statutom se je treba lotiti reševanja problemov slovenske manjšine, ki živi na Tržaškem ozemlju, v posoški in v videmski pokrajini. Te probleme je treba tudi rešiti. Zato je treba izdelati in sprejeti ukrepe, ki bodo reševali ne le probleme zaščite in enakopravnosti pravic slovenske manjšine, temveč tudi tiste, ki bodo zajamčili nadaljnji gospodarski, socialni, politični in kulturni razvoj.

Na tej črti je potrebno, poleg borbe za čimprejšnjo uzakonitev slovenskega šolstva, postaviti tudi zahtevo po ukrepih, ki bodo uresničili določila mednarodnih sporazumov in republiške ustave; glede uporabe slovenskega jezika, kjer je to potrebno in je to predpisano; glede enakopravnosti pravic do vstopa Slovencev v javne službe;

najobširneje obravnavala M. Bernetičeva, ki je govorila o treh kategorijah pravic, ki jih uživa manjšina glede na pokrajino, v kateri živi. Ovrгла je tudi nekatere statistike kršćanske demokracije, po katerih naj bi bilo na območju dežele samo kakih 50 000 Slovencev.⁶⁷ Ob obisku sekretarja za zunanje zadeve Koče Popovića v Rimu je Delo med drugim glede slovenske manjšine zapisalo: »Narodnih pravic ni mogoče smatrati kot izmenjevalno blago in teh pravic ni mogoče pozabljati, postavljajoč jih na tehtnico, kot nekako kompenzacijo za druge gospodarske ugodnosti ali povečanje obmejnega prometa, katerega pa vsekakor ne smemo podcenjevati, toda v drugačnem merilu in okviru.«⁶⁸

Sicer pa je konec leta 1960 potekel v znamenju resolucije 81 komunističnih in delavskih partij, ki sta jo odobrila tako CK KPI kot tržaška federacija, vendar je prišlo do manjše razlike. CK KPI je po poročilu L. Longa sprejel resolucijo, v kateri se ne omenja Jugoslavije, med tem ko je tržaška federacija štela za potrebno, da ob tem ugotovi: »Skupščina predstavnikov 81 partij je tudi pravilno označila to, kar danes konkretno predstavlja ZKJ. To je prišlo do izraza v soglasni obsodbi jugoslovanske verzije mednarodnega oportunitizma, katerega koncentrirani izraz je v teorijah današnjih revizionistov.«⁶⁹

Intervju z V. Vidalijem ob obisku pri vladnem komisarju G. Palamari, kjer so zahtevali uvedbo dvojezičnosti in uveljavitev Posebnega statuta, zavrača očitke, da so bile podobne zahteve izražene tudi glede italijanske manjšine v coni B s komentarjem: »Kampanja, ki so jo sprožili Primorski dnevnik in ljubljansko Delo in njihovi navdihovalci ni nič drugega, kot še en dokaz zlonamernosti in nepoštenja.«⁷⁰ Ko so se v zvezi s fašističnimi provokacijami v Trstu

za prenehanje sleherne diskriminacije; za prepoved narodnostne mrznje; za to, da država izpolnjuje svoje dolžnosti v pogledu podpiranja gojenja narodne kulture manjšine in glede kontrole te manjšine tudi nad programi radijskih oddaj v slovenskem jeziku.

V okviru borbe celotnega prebivalstva dežele je treba pospešiti ukrepe, ki bodo dali tudi gospodarskim kategorijam Slovencev, ki so po večini sestavljene iz delavcev, kmetov, obrtnikov, trgovcev in malih industrijcev, možnost zdravega ekonomskega razvoja, kar je eno izmed pglavitnih in najučinkovitejših jamstev za zaščito pravic ter razvoja slovenske etnične manjšine.

V tej borbi mora imeti partija prominenten položaj, saj je najbolj dosledna in najbolj borbena sila in je sposobna, da realizira potrebno mobilizacijo vsega prebivalstva za rešitev teh problemov. Izhajajoč iz načela neločljivosti problemov narodnih manjšin od demokracije in socializma, mora KPI v naši deželi biti sposobna mobilizirati ne le demokratične množice Italijanov in Slovencev za pravice slovenske etnične skupnosti, temveč tudi razviti svojo posebno akcijo med slovensko manjšino in jo mobilizirati za dosego postavljenih ciljev.

Vse je odvisno od akcij naše partije, ki mora stopiti na teren konkretnih realizacij na programski osnovi in čutiti kot eno svojih stalnih dolžnosti, da se bori za pravice slovenske etnične skupine, v okviru razvoja bratske enotnosti med Italijani in Slovenci, borbe proti nacionalizmu, narodnostni mrznji in diskriminaciji«. Delo, 13. maja 1960, št. 7.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Ob obisku jugoslovanskega zunanjega ministra v Rimu in podnaslovi: Vprašanje slovenske skupnosti, ki živi v Italiji ne sme biti v ozadju pri političnih razgovorih; Za dejansko izboljšanje med obema državama se bori tisti, ki se, kot naša partija, bori za popolno enakopravnost pravic Slovencev in Italijanov; Delo, 2. decembra 1960, št. 17.

⁶⁹ O stališčih ZKJ, Delo, 30. decembra 1960, št. 18.

⁷⁰ Naš intervju s poslancem Vidalijem o postopku za juridično ureditev položaja slovenske šole, Delo, 10. marca 1961, št. 4.

v Jugoslaviji začele kritike tržaških komunistov, je izšel v Delu nepodpisan »odgovor« ljubljanskemu Delu. Anonimni pisec, ki je najverjetneje sam Vidali, še vedno vztraja pri opravičevanju politike, ki jo je tržaška KP vodila do leta 1948. Gre celo tako daleč, da izrazito nacionalistično zatrjuje, da »je boj za priključitev Trsta k Jugoslaviji pomenil podporo fašizmu in povzročil mržnjo na obe strani«. »Ni mogoče zamolčati dejstva,« pravi omenjeni članek, »ki je bilo od nas javno priznано, da so veliko podporo italijanskemu nacionalizmu, naravni matici fašizma, prinesle tudi dogodivščine, ki so privedle tukajšnje delavsko gibanje na položaje borbe za priključitev k Jugoslaviji. Vprašanje, ki je nastalo v zvezi z državno pripadnostjo tega ozemlja, je resno škodovalo enotnosti med Slovenci in Italijani, ki je bila ustvarjena v antifašistični borbi, je ločilo Italijane, delavski razred in je poživilo v mednarodnem merilu ter na spontan način mržnjo na eni in drugi strani. Trst bi bil leta 1945 lahko postal ena izmed najmočnejših antifašističnih trdnjav in italijansko-slovansko razredno gibanje bi bilo lahko doseglo avantgardne položaje, ki bi bili zagotovili tudi na tržaški občini gotovo napredno premoč. Isto bi se bilo lahko zgodilo tudi na Goriškem in zlasti v Tržiču, kjer je delavski razred tragično utrpel posledice, podobne onim, ki jih je utrpel tržaški delavski razred. Mi komunisti smo te stvari na samokritični način javno priznali in pokazali na velike odgovornosti tistih, ki so takoj po vojni, potem ko so se polastili vajeti tukajšnjega delavskega gibanja, preprečili, da bi tukajšnji delavski razred užival sadove svoje junaške borbe proti fašizmu, svojega neprecenljivega deleža v Rezistenci, svoje enotnosti, ki je bila dosežena v borbi proti fašizmu in proti vsem nacionalizmom.

Nobenega dvoma ni o tem — in to je soglasno priznано — da je obnovitev krajevnega delavskega gibanja bila skrajno težavna, trda, toda je vrnila prestiž, oblast, zalet, ne samo Komunistični partiji, temveč vsemu delavskemu gibanju.«⁷¹

Postopoma so se te polemike utišale in v začetku leta 1962 je prišlo celo do obiska delegacije tržaške federacije, v kateri so bili Vidali, Bernetičeva, Burlo, Colli, Pacco, Padovan, Pescatori in Pirc v slovenski zvezi komunistov. O poteku obiska je Delo obširno pisalo, objavilo skupno poročilo in izjavo Vidalija ljubljanskemu Delu. V njej je med drugim dejal, »da je bil obisk sicer kratek, toda zelo poučen«. Največji vtis je nanj napravilo delavsko samoupravljanje, funkcioniranje komun, vloga ZK, SZDL in druge organizacije. Eden izmed rezultatov tega obiska je bil tudi sklep, da naj bi se tržaško Delo spremenilo v glasilo KPI za slovensko manjšino. Prva številka je izšla 11. maja 1962 za 41-obljetnico dneva, ko je Delo postalo glasilo KPI. Ob tej priložnosti je Marija Bernetič zapisala: »Čim boljši odnosi našega prebivalstva s slovenskim narodom, z ljudstvom republike Slovenije bodo dali svoj prispevek naši borbi, predstavljali bodo važen element za utrditev prijateljstva med dvema sosednjima državama ter faktor miru in prijateljstva med narodi.«⁷²

Deželnega sestanka KPI 10. maja 1962 se je udeležil tudi P. Ingrao in v svojem poročilu izjavil, da ni prišlo do izboljšanja odnosov med KPI in ZKJ po naključju, temveč da je do teh izboljšanj prišlo po dolgih razpravah in tudi reci-

⁷¹ Delo, 28. aprila 1961, št. 6.

⁷² Ob ponovnem izidu glasila, Delo, 11. maja 1962, št. 3.

pročnih kritikah. Izboljšanja pa koristijo stvari miru in prijateljstvu med narodi.⁷³

Ko je nato vnovič pričela albanska KP z načrtnimi napadi na Jugoslavijo in ZK, je reagiral sam P. Togliatti s člankom v tedniku *Rinascita* (A proposito della »cricca di Tito«, 13. oktobra 1962, št. 23), ki ga je ponatisnilo tudi Delo pod naslovom *Klevetam nihče ne verjame*.⁷⁴

Med parlamentarno razpravo o Posebnem statutu dežele Furlanija-Julijska krajina se je poslanec KP G. Pajetta odločno zavzel za pravice Slovencev v Italiji. Med drugim je dejal: »Vprašanja manjšin se ne sme smatrati kot vprašanje nebolečega izginotja manjšin. Sam koncept asimilacije, koncept o prehodnih pravicah, kolikor se npr. tiče šolskega pouka, koncept proti pravicam državljanov slovenskega jezika je proti interesom republike v svoji celoti. Zato mi odklanjamo koncept o asimilaciji kot koncept, ki četudi v zmanjšani obliki, zopet postavlja temo šovinistične premoči.« In zakaj naj bi se končno bali priznati pravice Slovincem, da lahko uporabljajo jezik v javnih uradih. »Mi ne smemo odrekati svobode in nacionalnega življenja narodnim manjšinam, ki žive v Italiji. Tu nas ne sme zanimati koliko je Slovencev. To bi moralo veljati tudi, če bi jih bilo samo en tisoč« in še: »Povrhu vsega ima danes italijanska vlada dobre odnose z jugoslov. vlado, zaradi česar se danes ne more govoriti o takomenovani slovanski nevarnosti... Isto kot za Slovence v Italiji velja seveda tudi za Italijane v Jugoslaviji. Sicer pa to jugoslovanski zakoni tudi priznavajo.«⁷⁵

Med pripravami za volitve 11. in 12. novembra 1962 je KPI sprejela posebno resolucijo o pravicah slovenske skupnosti v Italiji, v kateri v šestih točkah podrobneje opredeljuje zahteve za učinkovito varstvo slovenske manjšine.⁷⁶ Resolucija II. kongresa avtonomne tržaške federacije KPI med drugim odobrava navezavo normalnih odnosov med tržaško federacijo KPI in ZK Slovenije, za poglobitev vzajemnega poznavanja, medtem ko glede pravic Slovencev pravi, »zagotovitev narodnih pravic slovenskih manjšin je osnovni element resnične demokratične prenovitve in preizkusni kamen sleherne stranke ali gibanja, ki se sklicuje na demokracijo in ustavo.«⁷⁷

Tudi na X. kongresu KPI v prvih dneh decembra so prišla do izraza različna stališča o dogmatizmu in revizionizmu, o stališčih ZKJ. Pajetta je zavrnil obtožbe, ki jih je kitajski odposlanec izrekel proti Jugoslaviji in tudi trditev, da je v Jugoslaviji vzpostavljen kapitalizem. Togliatti pa se je tega vprašanja dotaknil le posredno, ko je poudaril, da politična linija KPI ni bilačasnega značaja, temveč jo je narekoval položaj, ki je nastal po vojaški in politični zmagi osvobodilnega gibanja: »To potrjuje tudi dejstvo, da je ostala ta linija veljavna in aktualna tudi po preobratu zavezništev in po konservativnem preokretu leta 1948.«⁷⁸ V polemiki s Kitajci P. Togliatti (članek v »*Rinascita*«)

⁷³ Gl. Z deželnega sestanka KPI v Trstu, Statut avtonomne dežele naj bo v resnici demokratičen, Delo, 18. maja 1962, št. 4.

⁷⁴ Delo, 19. oktobra 1962, št. 24.

⁷⁵ Poslanec Giancarlo Pajetta o pravicah Slovencev v Italiji, Delo, 26. oktobra 1962, št. 25.

⁷⁶ Delo, 9. novembra 1962, št. 27.

⁷⁷ Resolucija II. kongresa tržaških komunistov, Delo, 30. novembra 1962, št. 29.

⁷⁸ X. kongres KPI, Kongresno poročilo tov. Togliattija, Delo, 7. decembra 1962, št. 30.

vnovič ugotavlja, da »v Jugoslaviji obstaja ljudski režim, ki se razvija k socializmu, ne pa kapitalistični režim. To dovolj opravičuje položaj, ki smo ga skupaj z drugimi tovariši zavzeli do jugoslovanskih tovarišev in s tem popravili resolucijo iz leta 1960, ker je bila glede tega zgrešena.«⁷⁹ Kar pa se tiče manjšinskega vprašanja, je treba zabeležiti, da so odposlanci tržaške federacije predlagali k tezam za X. kongres KPI poseben dodatek o »manjšinah, ki se morajo svobodno uveljavljati kot narodne skupnosti v okviru italijanske države.«⁸⁰

Med 4. in 8. junijem 1963 je bila delegacija CK ZKS na obisku pri deželnem komiteju KPI. Med razgovori so vnovič potrdili načela, ki so prišla do izraza v deklaracijah obeh partij glede narodnostnih manjšin. Ugotovili so tudi, da je izmenjava delegacij znatno prispevala k boljšemu medsebojnemu spoznavanju pogojev, v katerih obe partiji delujeta in h krepitvi prijateljstva med prebivalstvom obeh dežel.⁸¹ Temu je sledil še obisk deželnega komiteja KPI za Beneško, gospodarske komisije osrednjega vodstva KPI in delegacije federalnega komiteja KPI iz Vidma pri nas.

Januarja 1964 je obiskala Jugoslavijo delegacija KPI pod vodstvom P. Togliattija. »Kadar so bile med našimi partijami razlike,« je ob tej priložnosti izjavil sekretar KPI, »je bila to za nas boleča in huda stvar. Naglo smo se angažirali zato, da bi našli poti razumevanja in prijateljstva. Našli smo to pot ter želimo odločno in brez omahovanja napredovati po njej.« Ob tej priložnosti je napisal P. Togliatti v reviji »Rinascita« (1. februarja 1964, št. 5) uvodnik z naslovom Pot v Jugoslavijo, v katerem med drugim ugotavlja, »da je bila izključitev Jugoslavije leta 1948 sprejeta brez razpravljanja in zaradi discipline ter da, kljub temu da se je že mnogo govorilo o teh problemih, razprava še ni zaključena«. Na drugem mestu pa pravi: »Za ta uspeh je treba priznati zaslugo jugoslovanskim tovarišem, ker niso klonili niti v najtežjih trenutkih in ker so šli preko vseh groženj in laskanja ter odločno vztrajali pri socialističnih perspektivah.« Drugi deželni konferenci KPI je prisostvovala tudi delegacija CK ZKS. Po teh dogodkih v tem letu ni bilo več nikakršnih kritik in pripomb o Jugoslaviji, pa tudi 10-letnica Londonskega sporazuma je minila dokaj neopaženo, saj je bila stranka zelo zavzeta s pripravami za pokrajinske in občinske volitve 22. in 23. novembra 1964. Glede manjšine ni kakih posebnih elementov, ampak se je KPI omejila na poudarjanje svojih znanih stališč glede zaščite slovenske etnične skupnosti, pri čemer je še zlasti opozarjala na doslej neizpolnjene obveznosti.

Iz tega prereza je mogoče med drugim povzeti:

KP STO je takoj po podpisu londonskega Memoranduma ostro obsodila tako imenovano »sramotno barantanje« in svojo kritiko naperila predvsem proti Jugoslaviji, da bi s tem pritegnila tudi begunske elemente, obenem pa čvrsteje povezala tržaške Slovence, nekoliko razočarane nad takim razpletom, prikazujoč sebe kot edino dosledno branilko svobodnega ozemlja, istočasno pa tudi

⁷⁹ Postavimo diskusijo v realistični tir, tov. P. Togliatti odgovarja listu »Genmingibao«, Delo, 18. januarja 1963, št. 3.

⁸⁰ Delo, 14. decembra 1962, št. 31.

⁸¹ »Primorski dnevnik«, 9. junij 1963, št. 136; Zaključno poročilo o obisku delegacije CK ZK Slovenije.

kot edino silo za ohranitev narodne samobitnosti. Vse to samo z namenom, da ohrani svojo strankarsko neodvisnost nasproti KPI, zavedajoč se, da bi v njenem sklopu zdrsnila na raven ene od sekcij oz. federacij, ki bi se morala ukloniti večini, sprejemati navodila centra, skratka, padla bi v podrejen položaj.

Krčevito vztrajanje na stališčih, kljub temu da je SZ »sprejela sporazum na znanje«, kljub pomirjevalnemu vplivanju KPI in Togliattija osebno, se je izkazalo še v januarju 1955, ko je Vidali na IV. konferenci KPI v Rimu dosegel še vedno določeno samostojnost, ki se je izrazila v spremembi iz KP STO v KP TO.

Pod vplivom KPI in spremembe politike SZ do Jugoslavije pa se začena diferenciacija v KP TO. Na eni strani stari člani KP, ki se še vedno čutijo vezane na vsedrjavno stranko, na drugi strani pa pritisk slovenskega dela članov KP TO, ki spoznavajo škodljivost intransigentne politike do Jugoslavije in začno potiskati stranko v mirnejše vode.

Ta proces, sicer še s kakšnimi vmesnimi izrazito kominformovskimi in nacionalističnimi izpadi, traja še vse 1956, leto, ko sklene KPI, da je mogoče trenja v partiji TO, ki močno škodujejo enotnosti — s tem pa se zmanjšuje tudi njen vpliv — razrešiti na edino primeren način s tem, da ji odvzame samostojnost in jo vključi v svoje okrilje. Do tega je prišlo na VI. kongresu, to je zadnjem kongresu KP TO.

Po delnem priznanju Vidali o napačnih stališčih tržaških komunistov se je posebno pod vplivom slovenskih članov partije pričelo obdobje pomiritve, objektivnejše gledanje na Jugoslavijo in prvi plašni poskusi navezave stikov z njo. Med večino članov je prevladala zavest, da je potrebno popraviti napake, storjene v preteklosti, ki so močno omajale položaj stranke. Začne se akcija, predvsem med slovenskim delom prebivalstva in iskanje skupne platforme za nastope z drugimi slovenskimi strankami in kulturnimi organizacijami.

Tržaška federacija je postala zelo previdna, vzdržala se je celo dveh komentarjev, ko je Togliatti maja 1958 obsodil stališča kongresa ZKJ. Izkušnje iz preteklosti so jo izučile, da so na tako občutljivem narodnostno mešanem območju na mejah z Jugoslavijo ne sme več spuščati na ekstremistične pozicije, ki bi se slej ko prej obrnile proti njej.

Dokončna normalizacija, ki je imela za posledico prenehanje vsake razprave s KPJ ter konec vsakršnih kritik Jugoslavije, je nastopila po obisku tržaške federacije v začetku leta 1962, ali kot temu pravijo v Trstu — po Vidalijevi Canossi.

V desetletnem obdobju pa je bila politika KPI do Jugoslavije docela drugačna. Memorandum je v začetku sicer ocenila kot neugodnega, vendar krivde zanj ni zvrčala na Jugoslavijo in njeno politiko. Odkrito je priznavala škodljivost resolucije kominforma, nikoli se ni spuščala v šovinistične in nacionalistične izpade do Jugoslavije. Ko se je v imenu internacionalizma in partijske discipline solidarizirala z resolucijo 81 partij v Moskvi, je to storila trezno in umirjeno in bila tudi prva, ki je v letu 1962 izboljšala odnose z ZKJ.

Priloga 1

IZJAVA KOMUNISTIČNE PARTIJE PROTI RAZKOSANJU S. T. O.

Kljub soglasnemu odporu prebivalstva Svobodnega tržaškega ozemlja proti razkosanju so vlade atlantskih velesil ter rimska in beograjska vlada dosegle sporazum.

Nihče izmed nas ne pozna še popolnega besedila sporazuma, zato ker je bil kot plod tajnih kupčij, sklenjen za hrbtom Tržčanov in Istranov, prezirajoč pravice svobode in demokracije. Med temi je prva pravica narodov do samoodločbe, ki je bila v tem primeru grobo kršena, kljub temu da so vsi Tržčani soglašali v zahtevi po plebiscitu, kateri so se pridružili tudi tisti, ki so se iz vse prej kot pa narodnih in demokratičnih nagibov v zadnjem trenutku sprijaznili z barantanjem.

Poudariti hočemo, da je rešitev, ki jo predvideva sporazum, slabša od tiste, ki jo je predvidevala anglo-ameriška nota od 8. oktobra — katera je že določevala razkosanje Svobodnega ozemlja — ker potrjuje monstrozno delitev ozemlja miljske občine in obsoja na tisoče prebivalcev teh vasi, ki so prepuščeni Titu.

Za vlade, ki so ga podpisale in za one, ki so ga sprejeli, ima sporazum trajen značaj.

Začasnost ni ne za ene ne za druge nič drugega kot pretveza za slepitev žrtev, tj. našega prebivalstva, in za špekuliranje v primernem trenutku s čustvi dveh sosednih narodov.

Kajti nihče ni tako blazen — čeprav so še na svetu blazneži, ki sanjajo o vojnih pustolovščinah — da bi mislil na priključitev cone B k Italiji ali pa cone A k Jugoslaviji brez oboroženega spopada.

Barantanje je torej izvršeno dejstvo. Vlade v Washingtonu, Londonu, Rimu in Beogradu so ga vsilile. Našemu prebivalstvu ne preostane drugo, kot da ga začasno sprejme in se enotno bori za to, da se v novem položaju ustvari mir in da se z njim vrnejo demokratične svoboščine in nacionalne pravice, ki so bile teptane po tujem okupatorju.

S tem našim zadržanjem nočemo niti zdaleka reči, da mora prenehati borba za združitev našega Ozemlja. Nasprotno, danes se moramo bolj kot kdaj prej boriti za to združitev, do česar pa prav gotovo ne bo prišlo za neposrednim pogajanjem med dvema prizadetima vladama, temveč le, če bomo v krajevnem in mednarodnem merilu, v Italiji in v Jugoslaviji, zahtevali uveljavitev mirovne pogodbe, ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja, ali pa, če bo našemu prebivalstvu dana možnost, da v režimu demokracije in svobode izrazi svojo voljo s plebiscitom, ali pa potom mednarodne konference, podobne oni, ki je bila nedavno v Ženevi, katere pa bi se udeležili ne le predstavniki Italije in Jugoslavije, temveč tudi predstavniki našega prebivalstva.

Mi smo kljub vsemu zadovoljni, da odhajajo z našega Ozemlja anglo-ameriške okupacijske čete in vojaške oblasti, s katerimi nismo nikoli imeli nobenega stika. Z italijanskimi oblastmi nameravamo urediti odnose, katerih značaj je odvisen od njihovega obnašanja do tukajšnjega prebivalstva, do naših gospodarskih, političnih in nacionalnih vprašanj, do demokratičnega gibanja.

Borili se bomo ob podpori italijanskega demokratičnega in naprednega gibanja proti vsaki samovolji in pristranosti. Vztrajali bomo na značaju začasnosti položaja in zahtevali, naj se ne prepusti cona B svoji tragični usodi.

Borili se bomo za sporazum med upravama obeh con, ki naj zagotovi trajno odprtje obmejnih blokov in za svoboden prehod za ljudi in za blagovni promet. Borili se bomo za vzpostavitev demokratičnih svoboščin in nacionalnih pravic v obeh conah, zlasti za svobodo zborovanja, manifestiranja, organizacije in tiska, za ustanovitev takih pogojev, ki bodo omogočili v katerem koli trenutku ljudski plebiscit.

Borili se bomo za obrambo naše industrije, naše luke, trgovine in obrtništva, zlasti pa za zaščito delavcev, kmetov, uradnikov, ki so že itak tako prizadeti zaradi gospodarske krize.

V tem trenutku smatramo za dolžnost, da se obrnemo do demokratov cone A in da jim rečemo: »Ostanite združeni, utrdite svojo enotnost, borite se za svojo blaginjo združeni, izločite provokatorje, zagrizence, podpihivalce in nasilnike! Po-

slušajte glas komunistov, ki vas roti, da nadaljujete z zaupanjem borbo za bodočnost Trsta in Ozemlja!»

Prebivalcem miljskih vasi, ki jih zločinski sporazum tako živo zadeva v njih življenjske interese in želje, ponovno potrjujemo, da smo danes bolj kot kdaj koli blizu njih in jim zagotavljamo svojo bratsko solidarnost in vso svojo pomoč, obvezujoč se, da bomo nadaljevali borbo, ki smo jo skupno z njimi začeli, za združitev obeh con.

Istranom pa kličemo: »Ne obupajte! Zavedajte se, da je bodočnost v vaših rokah in ne v rokah tistih, ki so podpisali in sprejeli barantanje. Pridružite se Tržačanom v borbi za združitev obeh con!«

Naj gre naš bratski in pristrčni pozdrav italijanskemu ljudstvu, njegovemu delavskemu razredu, ljudskim strankam, komunistični in socialistični, veliki Splošni italijanski delavski zvezi (OGIL).

Pristrčno pozdravljamo tudi v tem trenutku jugoslovanske narode, delovne ljudi in demokrate, komuniste v borbi proti titovski tiraniji, za mir, svobodo in napredek!

Zavedajmo se, da nas čakajo težki trenutki in da bodo nacionalistični in titovski spletkarji še nadalje delovali v razdvajanju in obrekovanju. Toda naše ljudstvo je prekaljeno za borbo in bo znalo — tega se v polni meri zavedamo — postaviti jezik za zaustavitev nacionalizma, ki se prav tu prikazuje v svojih najgrših oblikah.

Enotnost vseh gibanj, ki jih navdihujejo načela demokracije, vseh mož in žena, ki so dobre volje, vseh Slovencev, Hrvatov in Italijanov, ki hočejo mirno sožitje, blaginjo in mir, bo najboljši branik proti nacionalističnim poskusom.

TRŽAČANI, ISTRANI! SLOVANI IN ITALIJANI!

Enotno nadaljujmo borbo za združitev obeh con, za uveljavitev mirovne pogodbe, za plebiscit!

**ŽIVELO BRATSTVO MED NARODI!
ŽIVEL MIR!**

Centralni komite Komunistične
partije Svobodnega tržaškega
ozemlja

Vir: »Delo«, (Glasilo KP STO), 9. okt. 1954, št. 42.

Priloga 2

IZJAVA KP ITALIJE

V trenutku, ko Italija prevzema upravo mesta Trsta in dela njegovega Ozemlja, pošiljajo italijanski komunisti tovarišem, delovnim ljudem in vsem tržaškim prebivalcem bratski pozdrav in jim izražajo svojo toplo simpatijo. Italijanski delovni ljudje in patrioti so v vseh teh trdih letih za tržaško prebivalstvo upali v povsem drugo rešitev ter delovali, da bi bilo mogoče zajamčiti svobodo, enotnost Ozemlja in izpolnitev narodnih teženj.

Po fašizmu, ki je z zatiranjem in terorjem izkopal nepremostljiv jarek med Italijani in Slovani, po zadnjem Mussolinijevem izdajstvu, ki je izročil mesto Nemcem, je mirovna pogodba predstavljala za Italijo težko rešitev, ki jo je bilo mogoče sprejeti le v duhu obnovljenih odnosov med ljudstvi in sodelovanja med vsemi narodi. Toda sklepi mirovne pogodbe se niso smeli na noben način poslabšati; ni smelo biti mogoče, da bi bila Italija prisiljena prenašati klavzule, ki so jo težile, dočim bi se drugi odrekli svečano podpisanim obvezam.

Mirovna pogodba je jamčila enotnost Svobodnega tržaškega ozemlja odhod jugoslovanskih čet iz cone B in angleških ter ameriških čet iz mesta Trsta in cone A, pravico tamkajšnjemu prebivalstvu, v večini italijanskemu, da se svobodno upravlja in živi ob popolnem spoštovanju vseh demokratičnih in narodnih pravic. Ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja v celoti bi bila mogla pomeniti prvi korak za svo-

bodno odločitev prebivalstva in za mirno rešitev, doseženo s pristankom vseh narodov in v spoštovanju ljudske volje. Zaradi tega so komunisti in italijansko delovno ljudstvo vedno zahtevali, naj tuje čete zapustijo področje obeh con, naj bodo Tržačani svobodni, naj se jim prizna njihova pravica, da izrazijo svojo voljo s pomočjo plebiscita in končno, naj se ti cilji dosežejo s pomočjo miroljubnih pogajanj z drugo zainteresirano stranjo.

Klerikalne vlade so pa rajši z ene strani napravile iz tržaškega vprašanja sredstvo za njihovo politiko razdvajanja v deželi, dočim so z druge strani sprejemale vse rešitve, ki so se od časa do časa zdele bolj koristne interesom Angležev in Amerikancev. Na predvečer 8. aprila 1948 je Krščanska demokracija prevarala Italijane vihteč zloglasno tristransko noto, v kateri so zavezniki, vedoč, da lažejo, svečano obljubljali povrnitev vsega Tržaškega ozemlja Italiji. Ko je postala dolgotrajna sleparija končno nemogoča, so to obljubo spremenili v obljubo povrnitve vse cone A v pričakovanju pogajanj za cono, zasedeno po Jugoslaviji. Poslanska zbornica je s soglasnim sklepom obvezala vlado, da zahteva plebiscit in da ne sprejme ponižujočega barantanja ter razdelitve, ki bi bila pogubna za prebivalstvo istrskega področja. Soglasnost italijanskih strank se je izražala v Trstu v globoki tesnobi in soglasni odklonitvi vsake rešitve, ki bi z dokončno razdelitvijo Ozemlja ne samo žrtvovala interese istrskega prebivalstva, temveč bi tudi otežkočila in skoro onemogočila življenje mesta.

Danes je vlada Scelbe in Saragata, pokoravajoč se ukazu Angležev in Amerikancev, prezirajoč najsvečanejšje obveze in prevarivši upe ljudstva, podpisala najbolj neugoden sporazum, ki bi ga bilo mogoči skleniti, in zaključila z novo kapitulacijo žalostno dobo zunanje politike, ki pozablja na interese in dostojanstvo italijanskega naroda.

S to pogodbo se ne samo dokončno uresničuje razkosanje Svobodnega ozemlja, temveč se sama cona A hudo okrnjuje, tako da se novi begunci pridružujejo onim, ki so morali zapustiti svoje domove in svojo zemljo v teh letih, in tem prebivalcem se brutalno odreka demokratična pravica do plebiscita.

Italijanski komunisti ponovno razgaljajo protinarodno politiko skupin, ki so se, vdinjale ameriškemu imperializmu, obsojajo vladno odločitev, da prelomi obvezo za rešitev tržaškega vprašanja, na podlagi soglasnega sklepa parlamenta izražajo svojo solidarnost s prebivalstvom, ki je prisiljeno na izselitev ali pa je izgubilo upanje, da se kdaj povrne na svoje domove.

Barantanje in odpoved, težka situacija, v kateri so se znašli begunci, in sami tržaški prebivalci, predstavljajo nov dokaz, kako sta politika podložnosti tujcu in razkol v notranjosti dežele pogubni za interese domovine. Ta nova napaka, ki jo tako drago plačujejo Tržačani in Italijani, mora služiti kot svečano opozorilo, da se poišče pot nove zunanje politike, da se začne borba za mednarodno pomiritev in evropsko sodelovanje in se preneha s hladno vojno in diskriminacijo med Italijani. Tržaškim delovnim ljudem, italijanskim in slovenskim prebivalcem Tržaškega ozemlja in beguncem obnavljamo naš pozdrav in jih pozivamo, naj se čvrsto združijo z vsemi Italijani v borbi za svobodo, neodvisnost in mir.

TAJNIŠVO
KOMUNISTIČNE PARTIJE ITALIJE

Vir: »Delo« (Glasilo KP STO), 9. oktober 1954.

Priloga 3

NALOGE KOMUNISTOV V NOVEM POLOŽAJU

Centralni komite Komunistične partije STO je na zasedanju z dne 9. in 10. oktobra, po poročilu sekretarja Vittorija Vidaliya obširno obravnaval vsebino »Spomenice o sporazumu« in zadevnih prilog, ki so bile podpisane dne 5. oktobra v Londonu ter soglasno odobril naslednjo izjavo:

»Spomenica o sporazumu« ki so jo 5. oktobra 1954 podpisale vlade Italije, Jugoslavije, Združenih držav in Velike Britanije, uveljavlja najslabše izmed vseh rešitev, ki so bile do sedaj predvidene za vprašanje Svobodnega ozemlja.

Po neposredni intervenciji ameriškega državnega departmana, predvsem pa Fosterja Dullesa, sta si vladi Rima in Beograda prevzeli strahovito odgovornost, da dasta svoj podpis na sporazum, ki žrtvuje politiki vojne zahtevo po miru in blaginji njunih narodov in prebivalstev obeh con našega Ozemlja, z edinim namenom, da se tako dopolnijo napadalni načrti v tem delu Evrope.

»Spomenica« opravičuje sramotno kupčijo z lažno trditvijo, da »je mogoče izvesti določbe mirovne pogodbe z Italijo, ki se nanašajo na Svobodno ozemlje«, dočim bi njihovo izvajanje v resnici pomenilo postavitve prisrčnih odnosov med narodi Italije in Jugoslavije in bi jamčilo prebivalstvu obeh con enotnost in najboljšo zaščito njihovih demokratičnih in narodnih pravic ter gospodarskih koristi.

Cilji in vsebina »Spomenice« ter izrecna priznanja glasnikov vlad-podpisnic potrjujejo namen, da se smatra ločitev obeh con našega Ozemlja kot definitivna in da se bo s strani obeh vlad, ki jih zaupno upravljata, izvajala postopna priključitev.

Zaradi tega so vsa zagotovila o »začasnosti« samo formalna in predstavljajo nersramen poskus, da še enkrat varajo tisoče oseb, ki so prisiljene na izselitev iz cone B in tudi iz cone A, v kateri je postal položaj — zaradi težke okrnitve skoro polovice ozemlja miljske občine — iz vseh vidikov še bolj težak, kot tudi v Trstu, kjer so prejudicirani izgledi za njegov procvit, kot trgovski emporij in industrijsko središče.

Izkoriščanje tržaške luke za ameriško pomorsko oporišče, ki se predvideva v nasprotju z obvezo, podpisano v Londonu, da se obe vojaški zaupni upravi nadomestita z drugima civilnega značaja, bi z vzdrževanjem vojnih navlak v našem mestu lahko samo še bolj poslabšalo krizo tržaškega gospodarstva in še resneje ogrozilo mir in varnost našega mesta.

Komunistična partija, medtem ko poncveno obsoja definitivno razkosanje Svobodnega tržaškega ozemlja in razkrinkuje izdajstvo, za katero nosita odgovornost vladi Rima in Beograda napram svojim mednarodnim in nacionalnim obvezam in napram našemu prebivalstvu, ki mu je bila ter je pravica do plebiscita popolnoma prezrta, ko nadaljuje borbo za pravico našega prebivalstva, da se izreče o bodoči dokončni ureditvi celotnega ozemlja, se obvezuje, da se bo borila za to, da se bodo izvajale medsebojne obveze za jamstvo pravic in koristi prebivalcev obeh con, ki sta jih podpisali obe vladi.

Komunistična partija se bo borila, da se dejansko ustanovi, bodisi v coni A, kot tudi v coni B, civilna uprava, in še posebno:

- a) da se odpravi vsaka vojna navlaka in navlaka kolonialnega značaja v raznih sektorjih uprave;
- b) da se čimprej ukinejo splošni ukazi ZVU v coni A in odredbe VUJLA v coni B, ki prejudicirajo pravice in koristi prebivalcev;
- c) da se ukinejo vojaška sodišča;
- d) v civilni upravi naj bodo zastopane potom izvolitve vse stranke in politična gibanja ter etnične skupine;
- e) naj se ustanovi v Trstu Pokrajinski svet, izvoljen z neposrednim glasovanjem in splošno volilno pravico; ta Svet naj ima upravne in zakonodajne pravice;
- f) naj se zajamči dejanska avtonomija občinskih uprav in drugih upravnih organov;
- g) naj se izvede demokratizacija javnih organizmov, podpornih, skrbstvenih, za zaposlovanje itd.

Spričo sedanjega težkega gospodarskega stanja Trsta se bo Komunistična partija borila, da se izvedejo takojšnji ukrepi in da se odpre pot politiki gospodarske obnove, s posebnim ozirom na trgovski promet, industrijo, obrtništvo in trgovino.

Komunisti bodo bolj kot kdaj koli na čelu borb delavcev in njihovih sindikalnih organizacij za izboljšanje življenjskih pogojev, ozdravitev tržaškega gospodarstva, za učinkovite ukrepe v korist brezposelnim, katerih število se bo zaradi razkosanja znatno povečalo. Za gornje temeljne cilje se bodo borili tesno povezani z delavci in demokratičnim gibanjem v Italijanski republiki.

Komunisti bodo vztrajno delovali za to, da vzpostavi tržaški delavski razred svojo sindikalno enotnost, ki je odločujoči pogoj za zmagovito nadaljevanje njegovih borb.

Kar se tiče tržaške luke, podčrtuje Komunistična partija potrebo borbe, da se odstranijo predvsem vojne navlake, dušeče vojaške kontrole, ki ovirajo njeno delo-

vanje; za dejansko izvajanje načel, ki jih vsebujejo členi od 1 do 20 VIII. priloge mirovne pogodbe z Italijo.

Komunisti se bodo borili zato, da bo v okviru politike miroljubnih trgovskih odnosov z vsemi deželami naša luka odprta prometu z Vzhodom in Zahodom ter da se na mednarodno konferenco, ki se jo je obvezala sklicati italijanska vlada, povabijo brez diskriminacij vse dežele našega zaledja, ter se bodo borili, da bo imela konferenca značaj stalnosti.

Komunistična partija smatra za enega izmed temeljnih ciljev svoje akcije obrambo vseh demokratičnih svoboščin in narodnih pravic ter se bo borila, da se ukinejo v obeh conah vse do sedaj obstoječe omejitve ter da se izvajajo in jamčijo vsakemu državljanu ene in druge cone načela potrjena v Vseobčni deklaraciji o človeških pravicah, ki je bila odobrena na glavni skupščini OZN dne 10. decembra 1948, za katero sta se italijanska in jugoslovanska vlada v 1. členu II. priloge »Spomenice o sporazumu«, podpisane v Londonu obvezali, da jo bosta spoštovali.

Še posebno bodo komunisti zahtevali, da se spoštuje svoboda mišljenja, vesti, vere; svoboda prepričanja, izražanja z vsakim sredstvom; svoboda shajanja in mirnega združevanja; pravica za vsako osebo, da sodeluje v vodstvu javnih poslov in pravica do dela brez diskriminacije.

Sklicujoč se na gornja načela Vseobčne deklaracije o človeških pravicah se bodo komunisti borili, da zagotovijo dejansko enakopravnost političnih, civilnih pravic pripadnikom dveh etničnih skupin v eni in drugi coni, za enakopravnost v rabi jezikov in enakost ravnanja v šolah.

Glede cone B se bo Komunistična partija borila skupno z demokratičnim gibanjem Italijanske republike, uresničujoč čim širšo enotnost, za svobodo združevanja, shajanja in svobodo tiska in za uresničitev tistih pogojev, ki bodo lahko omogočili povratek oseb, ki so morale zapustiti svoje domove in imovino.

Komunistična partija bo zahtevala, da se italijanska in jugoslovanska vlada že sedaj sporazumeta za svobodni promet oseb in blaga med obema conama, brez vsake policijske, birokracijske ali druge ovire, in da se zajamči prebivalcem ene in druge cone pravica, da lahko potujejo v katero koli deželo.

Komunisti zahtevajo še posebno za prebivalce krajev milske občine, ki bodo prišli na podlagi popravkov demarkacijske črte pod jugoslovansko upravo, nujne ukrepe obeh vlad, da se temu prebivalstvu zajamči pravica, da hodi lahko še nadalje na delo, v šolo in da obdrži obstoječe vezi z obema središčema, Miljami in Trstom, kamor teži vse njihovo delovanje, ter da se dajo takojšnje in primerne olajšave z otvoritvijo novih blokov povsod, kjer bi se pokazala potreba, ter da se jamči možnost prenosa dohodkov njihovega dela v cono, kjer bivajo brez obremenitev in kakršnega koli zlorabljanja.

Za tiste, ki so zapustili svoj dom ali ga nameravajo zapustiti, je treba poskrbeti s primernimi ukrepi izrednega in nujnega značaja in to za njihovo nastanitev v občini Milje, za zaščito ali prenos njihove imovine. Poskrbeti je treba nadalje, da se čim bolj pospeši birokratski postopek.

Za uresničitev nakazanih ciljev Komunistična partija podčrtuje obvezo, da je treba delovati za doseg in utrditev najširše demokratične enotnosti med Slovenci in Italijani in okrepitev slovansko-italijanskega bratstva, za enotnost med prebivalstvom cone A in cone B, odločno razkrinkujoč vsak poskus na podžiganje nacionalne mržnje.

Medtem ko komunisti nakazujejo enotnost akcije s tovariši socialisti, ki jo je treba utrditi, kot temeljno orodje borbe, pozivajo delavce in vse delovne sloje prebivalstva, da se združijo v obrambo skupnih interesov, za mir, delo in svobodo.

Centralni komite nakazuje slehernemu organizmu Partije in vsem tovarišem potrebo, da pomnožijo svoje delovanje in povezavo z ljudskimi množicami, da so danes bolj kot kdaj koli na čelu njihovih takojšnjih in splošnih zahtev, da utrdijo partijo organizacijsko in številčno z namenom, da se bo lahko lotila nalog v novem položaju.

V ta namen sklicuje Centralni komite za mesec november izredno konferenco Partije.

Tovariši in tovarišice!

Diskutirajte v sekcijah in celicah gornjo izjavo, sestavite delovni načrt na podlagi zaključkov in konkretnih predlogov, obvezite se že sedaj z vztrajnostjo, zaupanjem in navdušenjem, da boste uresničili naloge, ki jih nakazuje izjava.

**CENTRALNI KOMITE KOMUNISTIČNE PARTIJE
SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLJA**

Vir: »Delo« (Glasilo SK STO), 16. oktober 1954, str. 43.

Priloga 4

Poziv kompartije ob prihodu Italije v Trst

**SKUPNO Z ITALIJANSKIM LJUDSTVOM V BORBO
ZA MIR, SVOBODO IN DEMOKRACIJO**

Komunistični mladinci naslovili na italijanske vojake odprto pismo, v katerem jim razgaljajo težnje našega ljudstva in stanje v našem mestu. Centralni komite naše partije je v ponedeljek 2«. t. m. naslovil prebivalstvu naslednji poziv:

MOŽJE IN ŽENE TRSTA!

Nismo več anglo-ameriška vojaška kolonija. Pridružujemo se veliki družini delovnih ljudi, ki se borijo za prenovljeno, neodvisno, miroljubno in demokratično Italijo!

Današnja Italija je Italija slavnega partizanskega gibanja, osvobodilne vojne, v kateri so padli tudi naši Curiel, Frausin, Gigante, Kolarič in tisoči drugih junakov.

Tej Italiji pripada jutrišnji dan!

SLOVENCİ IN ITALIJANI!

Bodite enotni. Uprite se nacionalizmom, ki podpihujejo sovrašтво in razdvojenost. Osamite provokatorje, rasiste, predstavnike režimov, ki so bili obsojeni od zgodovine in narodov.

S svojo enotnostjo, s svojimi odnosi, s svojo borbo za narodne pravice v obeh conah boste prispevali k bratstvu med miroljubnimi narodi.

TRŽAČANI IN ISTRANI!

Mi smo se borili proti nesramnemu barantanju, ki je bilo izvedeno za našim hrbtom, in naša borba je bila pravilna.

Ne gre za to, da se ustavimo ali da se solzimo. Danes bolj kot kdaj koli moramo biti enotni, Tržačani in Istrani, Slovenci in Italijani, delovni ljudje vseh ideologij, vsi antifašisti. Od naše borbe in enotnosti zavisi uresničenje obljub, vsebovanih v dokumentih, ki določajo razkosanje.

Demokratično in avtonomno upravo v obeh conah. Svoboden osebni in blagovni promet med cono A in B. Gospodarsko obnovo. Tržaško luko, odprto prometu z vsemi deželami brez diskriminacij. Spoštovanje človeških in pravic zatiranih narodnosti v obeh conah. Konkretna jamstva vsem beguncem za vrnitev domov, če si tega želijo, ali konkretne ukrepe za ureditev njihovega življenja drugje. Dostojna stanovanja ljudem brez strehe. Delo brezposelnim. Boljše življenjske pogoje delovnim ljudem. Mir, svobodo in delo: to hoče naše trpinčeno prebivalstvo!

DRŽAVLJANI!

DELOVNI LJUDJE!

Visoko dvignimo zastave svobode, demokracije in bratstva med narodi.

Enotno, s pomočjo sosednih narodov pojdimo naprej, boreč se za pravičnejšo in boljšo bodočnost!

Živela ljudska Italija!
 Živel Mir!
 Živel socializem!

CENTRALNI KOMITE

Vir: »Delo« (Glasilo KP STO), 30. oktober 1954, št. 45.

Priloga 5

KOMUNIKE CENTRALNEGA KOMITEJA KOMPARTIJE TO

Centralni komite Komunistične partije Tržaškega ozemlja se je sestel v sredo 29. junija in globoko preučil stališče, ki ga je Partija zavzela v zvezi z beograjskim srečanjem in z izjavo tovariša Hruščeva ob njegovem prihodu v Jugoslavijo.

Centralni komite je ponovno podčrtal svoje odobravanje in zadoščenje v zvezi s politiko Sovjetske zveze do Jugoslavije; ta politika utrjuje sile miru v svetu in mednarodno delavsko gibanje.

V zvezi s pridržki, izraženimi v članku objavljenem v »Lavoratoru« od 30. maja o izjavah tovariša Hruščeva, je Centralni komite na podlagi dejstev priznal, da so ti pridržki predstavljali resno napako, izhajajočo iz napačnega in prenagljenega tolmačenja izjave. Izjava se namreč ni nanašala na kritike, izrečeno z marksistično-leninističnega vidika predvsem v junijski resoluciji leta 1948, o globokih bistvenih razlikah obstoječih med tedanjo Komunistično partijo Jugoslavije in mednarodnim komunističnim gibanjem, marveč na »usedlino« (rusko: naslojenja) one dobe, v katero je tovariš Hruščev vključil provokatorsko akcijo, ki so jo v odnosih med Jugoslavijo in ZSSR vršili sovražniki ljudstva Berija, Abakumov in drugi, ki so bili že razkrinkani.

Ni dvoma, da je krajevni položaj, zaostren po dolgi in trdi borbi in po provokacijah onih, ki so imeli ves interes pri tej zaostritvi, pripomogel, da je Centralni komite napravil to napako.

Centralni komite je tudi priznal, da je način reagiranja nasproten praksi bratskih in solidarnih odnosov med bratskimi partijami, posebno kadar gre za osnovne interese miru in mednarodnega demokratičnega in delavskega gibanja.

Navdihujoč se na politiko miru socialističnega tabora na čelu s Sovjetsko zvezo, se Centralni komite obvezuje in poziva, naj se obvežejo vsi komunisti, da bo močnejše in s še večjim navdušenjem razvijal svojo akcijo na podlagi načel marksizma-leninizma v cilju, da utrdi pozicijo in enotnost tržaškega delavskega razreda, ki je danes predmet besnih napadov velikih monopolov, onih, ki so podrejeni njihovi politiki in obeh nacionalizmov, da bo okreplil antifašistično in demokratično enotnost in bo še nadalje utrjeval bratstvo med Slovenci in Italijani, da bi Trst postal baza miru in trdnjava demokracije in svobode.

Centralni komite poziva še enkrat komuniste, naj prispevajo k uresničitvi nalog, navedenih v resoluciji Centralnega komiteja od 6. julija, to je da pospešijo vso dejavnost Partije, da se med prvimi udeležijo borb, ki so v teku za gospodarske zahteve delovnih ljudi: akcije za obrambo svobode na deloviščih in demokratičnih in narodnih pravic vseh prebivalcev bivše cone A, kakor tudi bivše cone B, ki sta jih jugoslovanska in italijanska vlada potrdili v Spomenici o sporazumu; da razširijo kampanjo za nabiranje podpisov proti pripravam atomske vojne.

Medtem ko obnavlja svojo popolno podporo varilcem ladjedelnice Sv. Marka v stavki in vsem delavcem CDA, obvezuje Centralni komite vse tovariše, naj se trudijo, da bi se okrog stavkujočih utrdila združena fronta vsega delavskega razreda z moralno in materialno podporo vse javnosti.

Komunisti naj bodo najbolj aktivni v borbi za prepород Trsta, za integralno prosto cono in za avtonomijo Ozemlja ter naj z vedno večjo odločnostjo ob strani italijanskega delavskega razreda in njegovih velikih partij zahtevajo novo vlado, ki naj vodi politiko miru in uveljavi republiško ustavo, vlado, da bo sposobna rešiti tudi osnovna vprašanja sedanjega tržaškega položaja.

V okviru teh akcij, mobilizirajoč se za vedno širšo razprodajo demokratičnega tiska, pospešujoč akcijo, da napravimo KP Trsta vedno močnejšo in povezano z

ljudskimi množicami, poziva Centralni komite vse tovariše, naj se pripravljajo, da bo bodoči kongres Partije, ki bo v septembru, predstavljal nov velik politični in organizacijski uspeh tržaškega komunističnega gibanja ter čvrsto platformo za volilno bitko, ki se najavlja in ki mora najti pripravljeno vso Partijo in demokratično gibanje.

Vir: »Delo« (Glasilo KP TO), T., 9. julija 1955, št. 28.

Priloga 6

KAKO SE VRŠI DISKUSIJA O JUGOSLAVIJI

Nekaj pripomb tajništva naše partije k diskusiji

V naši partiji je v teku diskusija o problemu Jugoslavije. Diskusija se vrši po celicah in v tisku. Ne moremo biti popolnoma zadovoljni, vendar smo prepričani, da bo v bodoče bolj konkretna in poučna. Ta diskusija bo trajala precej časa in v doglednem času se bo zopet začela tudi v Centralnem komiteju.

Ohraniti ozračje pristrčnosti

Res je, da so v naši partiji — in seveda tudi v Centralnem komiteju — različna mnenja o raznih platih problema Jugoslavije, toda o teh mnenjih se razpravlja v ozračju bratske pristrčnosti ter razumevanja in je neobhodno potrebno, da se to ozračje tudi ohrani. Energično je treba odpraviti in razkrinkati vsako napadalnost, vsak prenagljen zaključek, vsak poskus vsiljevanja svojega mnenja, konformistično vnemo in sporazum, ki lahko predstavlja element za frakcijo ali spletko. V tej diskusiji ni nobene resolucije ne večine in ne manjšine, vsaj v tem trenutku ne, marveč gre za odkrito, iskreno in vedro diskusijo, v kateri ima vsak tovariš pravico in dolžnost, da svobodno in brez strahu izrazi svoje mnenje o problemu Jugoslavije, o tem kar se je pripetilo v preteklosti, o tem kar se dogaja danes in o stališču, ki bi ga po njegovem mnenju morali imeti v bodoče tržaški komunisti.

Različne trditve

Nekateri se sprašujejo, zakaj nismo tudi mi poslali delegacijo v Beograd, kot so to napravile ali delajo mnoge druge komunistične partije. Nismo razpravljali o tej možnosti, ker nismo biti povabljeni in ker naš CK ni sklenil, da bi poslali delegacijo brez povabila.

Nekateri trdijo, da ako ne bomo pohiteli z vzpostavitvijo normalnih odnosov z Zvezo komunistov Jugoslavije, bomo izgubili mnogo Slovencev. Prepričani smo, da ni slovenskih tovarišev, ki bi bili pripravljene kar na lepem zapustiti našo partijo in sploh ne mislimo, da je nevarnost, če bo diskusija trajala dolgo. Po našem mnenju je resnica drugačna: če bi se prenaglili z zaključki, če bi zadušili diskusijo, če bi skupina tovarišev skušala vsiliti v enem ali več krajih svojo voljo drugim tovarišem, če bi v diskusiji prevladovala zainteresirana vnema in grobi konformizem, če bi se skušalo ustvariti skupine ali frakcije — v tem primeru bi partija in delavsko gibanje res ošibeli in dalo bi se možnost našemu odkritemu in prikritemu sovražniku, da spravi v resno nevarnost slovensko-italijansko enotnost.

Diskusija mora biti bolj konkretna

Diskusija se odvija več ali manj dobro povsod, v tovarnah kot na Opčinah, v Miljah, kot na Proseku in se mora nadaljevati. Postati mora še globlja, bolj konkretna in bolj vzgojna. Vodstvo partije mora skrbeti, da bo svobodna in mora intervenirati, če se pokaže potreba zato, da se bodo mnenja spoštovala, da ne bo diskusija degenerirala v protipartijske in nacionalistične pojave, da zajamči ozračje bratske pristrčnosti, v katerem bo diskusija koristila za okrepitev partije, njene notranje demokracije in njenega proletarskega internacionalizma.

TAJNIŠTVO

Vir: »Delo« (Geslo KP TO), T., 27. oktobra 1956, št. 41.

Priloga 7

Togliatti:

KLEVETAM NIHČE NE VERJAME
(Povzeto iz revije »Rinascita«)

Razne sekcije in člani KPI od časa do časa prejemajo brošure, katerih vsebina je v kričočem protislovju s stališči naše partije. Tovariš Togliatti je smatral za potrebno, da javno spregovori o teh brošurah. V zadnji številki partijskega politično-ideološkega tednika »Rinascita« je priobčil članek, ki ga na tem mestu povzemamo.

Z vnmemo, ki je vredna, da bi se posvetili koristnejši dejavnosti za našo stvar, se od časa do časa organizira s sredstvi albanske delavske partije in morda albanske države, širjenje brošur v naših sekcijah in med člani naše partije. Stališča, ki jih propagirajo te brošure so v ostri polemiki s stališči naše, sovjetske in drugih partij. Govorili smo o polemiki. V resnici je težko imenovati polemika to kar vsebuje omejenjena pisarija. Polemika, zlasti če se vrši v okviru delavskega gibanja, bi morala vselej izhajati iz točne dokumentacije stališč, ki se jih hoče izpodbijati. Ni izključeno, da pride med spodbijanjem stališč drugih in v obrambi lastnih stališč, tudi do živahnega tona. Nima pa nič skupnega z živahnostjo tisto, kar bi jaz imenoval katederska insolenca, to je niz ponavljajočih se vedno enakih fraz, brez vsake resne argumentacije in brez vsake prepričevalne sile.

Toda, ali je mogoče, da voditelji albanske delavske partije mislijo, da je nadomestujoč argumentacije z nizom insolenc, moč prispevati napredovanju delavskega in komunističnega gibanja pri poznavanju svojih sedanjih nalog? Je mogoče, da oni popolnoma ignorirajo kako si mi, v mejah svojih sposobnosti, seveda, prizadevamo vzgajati partijo in delavce v iskanju resnice. V preučevanju, v argumentacijah in v resni diskusiji? Ali res oni lahko mislijo, da bi nadomestitev naših metod dela s puhlim ponavljanjem njihovih fraz in žalitev, bila v korist gibanja?

Vzemimo na primer običajno stereotipno definicijo Zveze komunistov Jugoslavije: »kriminalna Titova klika«, »agencija imperialistov« itd. itd., ki se v omenjenih spiskih zelo pogostoma ponavlja. Kakšen smisel in kakšno vrednost imajo te definicije razen žalitev? Kaj je današnja Jugoslavija: socialistična država, država, ki stopa v socializem, ali država, ki je ponovno padla pod oblast skupine reakcionarjev, hlapcev kapitalizma, ki imajo namen restavrirati buržoazni režim? Vaše žalitve ne dokazujejo ničesar, ne potrjujejo ničesar in ne prepričujejo nikogar. Vzemite dejstva brez izkrivljanj in diskutirajte o njih. Sedaj je na osnovi dejstev absurdno in celo smešno negirati, da Jugoslavija ni buržoazna država, marveč država, ki se giblje na liniji socialističnega razvoja, in tisti, ki jo vodijo, si prizadevajo napredovati po tej liniji.

Toda jugoslovanski voditelji imajo program, ki se ne ujema s programom drugih komunističnih partij! To vemo; to je za nas predmet preudarkov in debat, toda pazimo, da ne bi zaradi teh razlik začeli z žalitvami in izobčenji. Jugoslovanski tovariši verjetno nimajo prav v nekaterih svojih presojanjih; skušajmo zato priti do dna, do zmote, ki po našem mnenju obstaja, in to zmoto pravilno oceniti. To je danes važno. Z zmerjanjem ni mogoče narediti nobenega koraka naprej. Nasprotno to onemogoča tisto recipročno razumevanje, ki bi moralo biti, posebno danes, prva podlaga za enotnost in solidarnost delavskega in komunističnega gibanja, tudi v primeru, da obstajajo razlike.

Toda problem je globlji, zato je treba imeti pogum, da odkrito priznamo njegov obstoj. Problem je v tem, da velikanski in naraščajoči kompleks današnjega razvoja socializma in tudi kapitalizma in torej tudi kompleksnost delavskega gibanja in mednarodnega položaja ne dovoljuje, da bi se naloge posameznih področij delavskega in komunističnega gibanja zoževale na eno samo shemo in da bi tisti, ki ne ponavljaj iste pesmi bil označen kot bedak ali izdajalec. Ne smemo pozabiti, da so položaj, kolikor se tiče komunističnega gibanja in Jugoslavije še posebej, zelo komplicirale velike napake, ki so bile storjene.

Vzemimo dve komunistični partiji različnih dežel ne glede na to, če sta na oblasti ali ne. Prav gotovo bomo našli razlike v njihovih političnih akcijah in v njihovih orientacijah. Kdo naj bi zahteval, da bi bila npr. politika komunistov v Indoneziji

v kolikor se tiče napredovanja na poti v socializem, enaka oni, ki jo vodijo kitajski komunisti? Toda tu gre še za kaj drugega. Danes se pri analiziranju delavskega gibanja postavljajo novi problemi, ki izhajajo bodisi iz napredovanja socialističnih dežel, bodisi zaradi razvoja kapitalizma. Postavljajo se povsem drugačni problemi kot v preteklosti. Danes ni mogoče pričakovati, da bi bili že od prvega trenutka in na vsem svetu vsi soglasni pri presojanju in reševanju obstoječih problemov. Zato je potrebno kolektivno raziskovanje, na osnovi izkušenj raznih dežel. To raziskovanje pa zahteva svobodno izmenjavo različnih mnenj. Kako naj pridemo do tega in torej kako naj napreduje razvoj marksističnega nauka in konkretne borbe za socializem, če začnemo z izobčanju in z enostavnim proglaševanjem »za kliko v službi imperia- lizma« tistega, ki ne soglaša z nami, ki ne prevzema naših formul, tistega, ki je bil zaradi dogodkov prisiljen iskati novo pot in ki se trudi, da napreduje poznavajoč stvarnost, ki ga obdaja ter v prizadevanju da bi dosegel njeno spremenitev? S tem ni rečeno, da ni treba priti do popuščanja in do pristopanja k stališčem, ki so dru- gačna od naših.

Toda že sama borba proti takšnim stališčem ne more biti učinkovita, ne veljavna, če ne temelji na resnem kolektivnem raziskovanju, na resni debati in tudi na resnem in prepričevalnem dokazovanju resnice in zmote.

Problem ni postranskega pomena. Nasprotno, ta problem je bistvenega in življen- skega pomena za razvoj in napredek komunističnega gibanja na vsem svetu. Zato je bilo vredno baviti se z njim, četudi izhajajoč iz preučevanja nekaterih spisikov, ki so brez pomena in brez vsake vrednosti.

Vir: »Delo« (Glasilo KPI za slovensko manjšino), T., 19. oktobra 1962, št. 24.

Priloga 8

Iz resolucije vodstva KPI o pravicah slovenske skupnosti ODSTRANITI JE TREBA VSAKO OVIRO, KI SE POSTAVLJA NA POT RAZVOJU SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI

Borba za narodnostne pravice manjšin se v Italiji vključuje kot temeljno vpra- šanje v splošno delovanje za demokratični in socialistični razvoj države. Na temelju tega načela je KPI v štiridesetih letih svojega življenja in bojevanja v vseh pogojih izvajala dosledno politiko za slovensko manjšino ter enotnost med Italijani in Slovani v Julijski Krajini v borbi proti fašizmu in proti njegovemu zaslužnjem režimu, proti sramotnemu raznarodovanju in uničevanju slovenske skupnosti.

V okviru borbe za demokracijo in narodnostne pravice slovenske manjšine po- stavlja KPI svojim članom, ljudskim množicam in slovenskemu prebivalstvu, ki prebiva v deželi Furlanija-Julijska Krajina naslednje specifične cilje:

1. zagotovitev popolne enakopravnosti Italijanov in Slovencev na vseh področjih gospodarskega, socialnega, političnega in kulturnega življenja;

2. zagotovitev enakopravnosti slovenskemu jeziku v krajih, kjer prebivajo tudi Slovenci; ukinitve vseh fašističnih zakonskih določil, ki zahtevajo uporabo samo italijanskega jezika v uradih, ustanovah in na javnih mestih; Slovincem mora biti zajamčena pravica do uporabe lastnega jezika v državnih in krajevnih uradih ter na sodiščih. Zato morajo biti nameščeni v teh uradih funkcionarji in uradniki z zna- njem slovenskega jezika. Zagotovitev dvojezičnih dokumentov, listin in javnih objav;

3. čimprejšnja uzakonitev šole s slovenskim učnim jezikom, na temelju enakosti z italijansko šolo, zagotovitev njenega vsestranskega razvoja in odprava sleherne diskriminacije: ustanovitev stolice za slovenski jezik in literaturo na tržaški univerzi; rešitev vprašanja enakopravnosti diplom in akademskih naslovov pridobljenih na italijanskih in jugoslovanskih univerzah;

4. raznarodovanju slovenskih krajev in Slovencev se mora napraviti konec, za kar je potrebno doseči ustrezne zakonske odredbe, ki naj omogočijo Slovincem, ki žele vrnitev prvotne oblike priimkov, ki so bili nasilno »poitalijančeni« za časa fašizma in za vrnitev prvotnih imen krajev, ki so povečini ali kompaktno slovenski, zagotovitev dvojezičnih napisov;

5. prepoved kakršne koli oblike netenja šovinistične mržnje, bodisi s strani po- sameznikov ali družbenj. V okviru borbe za demokratičen razvoj šole je treba zahte-

vati, naj bo v šolske programe vključena objektivna razlaga zgodovine fašizma in vsega kar je ta storil za uničenje slovenske manjšine. Na ta način naj šola prispeva k zblizjevanju med narodi in k mirnemu sožitju med Italijani in Slovenci;

6. zahtevati je treba, naj italijanska država, tako z vzdrževanjem slovenske šole kot z gmotno podporo kulturnim ustanovam slovenske manjšine, prispeva k razvoju slovenske kulture. Zahtevati je treba tudi, naj programi radijske postaje Trst A, ki oddaja v slovenskem jeziku, ustrezajo stvarnim potrebam in pričakovanjem slovenske manjšine v svoji celoti in naj se na ta način omogoči najširše sodelovanje manjšine z radiom, ki ne sme biti v službi pristranskih interesov.

KPI poudarja potrebo po skupnem delovanju vseh demokratičnih sil za obrambo narodnostnih pravic Slovencev in konkretno deluje za uresničenje te enotnosti v najširših oblikah, ki naj združi največji del slovenskega prebivalstva v borbi za uresničenje njegovih pravic in zagotovi najširšemu, enotnemu delovanju slovenske manjšine podpore italijanskih ljudskih in delavskih množic v Deželi in v vsej državi.

Hkrati ko poudarja važnost vsebinske enotnosti med narodno manjšino in splošno borbo italijanskih ljudskih množic, med borbo za narodnostne pravice Slovencev in potrebo za demokracijo in socializem v Italiji, KPI naglašá potrebo odnosov in stikov narodne manjšine s slovenskim narodom, odnosov in stikov, ki jih je treba poglobljati tudi v okviru krepitev miroljubnih odnosov na vseh področjih med Italijani in Jugoslovani, v interesu narodov in mednarodnega sodelovanja.

KPI, zvesta načelu proletarskega internacionalizma odločno podpira najtesnejšo in bratsko enotnost na temelju popolne enakopravnosti Italijanov in Slovencev, zato je prepričana, da različni sloji slovenskega prebivalstva morejo in morajo sodelovati v svojstvu protagonistov v vseh bojih za rešitev splošnih in posebnih problemov italijanskega ljudstva.

Vir: »Delo« (Glasilo KPI za slovensko manjšino), Trst, 9. november 1962, št. 27.

R é s u m é

UN APERÇU DES POINTS DE VUE PUBLIÉS PAR LE PARTI COMMUNISTE DU TERRITOIRE DE TRIESTE SLOVÈNE ET DU PARTI COMMUNISTE D'ITALIE EN QUI CONCERNE LE MEMORANDUM SUR L'ACCORD ET LA SITUATION DE LA MINORITÉ SLOVÈNE SUR LE TERRITOIRE DE TRIESTE (1954—1964)

A base des points de vue publiés par le Parti Communiste du Territoire de Trieste slovène et par le Parti Communiste d'Italie, l'auteur explique et fournit les documents sur les échos provoqués par le mémorandum sur l'accord du 5 octobre 1954, fait par les gouvernements de l'Italie, République Socialiste Fédérale de la Yougoslavie, la Grande Bretagne et les États Unis d'Amérique, lequel signifiait la fin d'une solution prolongée de certains problèmes non résolus entre l'Italie et la Yougoslavie. L'accord a provoqué des échos négatifs surtout parmi les membres du Parti Communiste d'Italie et du Parti Communiste du Territoire de Trieste slovène en conséquence des mauvais rapports entre les partis communistes après l'informbiro. Dans la décennie 1954—1964, l'opinion du P. C. I. concernant ce mémorandum, de même que les rapports entre le P. C. I. et du P. C. Y. sont devenus plus équilibrés, sobres et nets.